

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI AÇISINDAN SİYASAL PARTİLER : BİR KAÇ ÖRNEK OLAY

Prof. Dr. Bülent DÄVER
A.Ö. Siyasal Bilgiler Fakültesi

GİRİŞ :

SİYASAL SİSTEM, YARGI VE ANAYASAL YARGI KAVRAMLARI :

Tebliğimizin konusu **anayasal yargı ve siyasal partilerdir**. Tebliğimizin Giriş kısmında önce anayasal yargı ve siyasal sistem kavramları üzerinde durulacak, anayasal yargının dünyada ve Türkiye'de kuruluş nedenleri, anayasal yargının görevi, anayasal yargının gelişimi ele alınacaktır. Daha sonra birinci kesimde siyasal parti olgusu incelenecektir. Bu kesimde siyasal partilerin tanımı yapılacak ve çağdaş siyasal partilerin doğuş nedenleri, işlevleri ve gelişmesi kısaca ele alınacaktır. İkinci kesimde ise anayasal yargının siyasal partiler üzerindeki denetimi, 1961 ve 1982 Anayasaları döneminde, üç örnek olayla, belirtilmeye çalışılacaktır. Bu örnek olaylar, 1961 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi tarafından «lâikliğe aykırılık nedeniyle» kapatılan **Millî Nizam Partisi** ile «bölücülük» gerekçesiyle kapatılan **Türkiye İşçi Partisi**dir. 1982 Anayasası döneminde ise, «eski bir partinin devamı olduğu ve 12 Eylül Harekâtına karşı beyanlarda bulunduğu» gerekçesi ile Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından **Doğru Yol Partisi** aleyhine açılan davada Anayasa Mahkememizın verdiği karar incelenecektir. Bundan sonra Sonuç Bölümünde konunun genel bir değerlendirmesini yapacak ve bu konudaki kişisel görüşlerimizi belirteceğiz.

Bilindiği gibi çağdaş demokrasilerde kuvvetlerin ayrımı ilkesi temel ilke olarak kabul edilmiştir. Buna göre egemenliğin belirtilerinden olan yasama, yürütme ve yargı erkleri ayrı ayrı organlarda toplanmıştır. Kanun koyma yani yasama yetkisi parlamentodadır. Yürütme yetkisi ve görevi icra organı tarafından yerine getirilir. Yargı yetkisi ise bağımsız mahkemelerce kullanılmaktadır. Bizim burada üzerinde duracağımız nokta hukuk devletinde yargının bağımsızlığı ilke-

sidir. Normal olarak bütün ülkelerde yargı en küçük dereceli mahkemelerden başlayarak en yüksek mahkemede (Yargıtay'da) son bulmaktadır. Türk Anayasa sistemine göre de yargı erki, bağımsız mahkemelere alt olup mahkemeler kararlarını Türk milleti adına verirler.

Anayasal Yargı

Genel sistem bu olmakla beraber özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan bazı anayasalarda parlamentoların çıkardığı kanunların denetlenmesi için ayrı bir Anayasa Mahkemesi kurulması yoluna gidilmiştir. Buna Anayasa yargısı yolu denilmektedir. Anayasa yargısı Anayasaya uygunluğu sağlayan bir çeşit yargı faaliyetidir. Ayrı bir Anayasa Mahkemesi kurulmasıyla kanunların denetlenmesini öngören başlıca anayasalar 1947 İtalyan, 1949 Alman (Bonn), Avusturya ve İspanya Anayasalarıdır. Fransa'ya gelince, Fransa'da 5. Cumhuriyetle birlikte (1958) tam bir Anayasa Mahkemesi niteliğinde olmayan ve sınırlı biçimde çalışan bir Anayasa Konseyi kurulması yoluna gidilmiştir. Yeni kurulan devletlerde de ayrı bir Anayasa Mahkemesi kurmak eğilimi güçlenmiştir, diyebiliriz (1).

ABD'ne gelince, bilindiği üzere, dünyada yasama organının yaptığı kanunları denetleyen ilk ülke ABD olmuştur. Ancak bu ülkede anayasal yargı için ayrı bir Anayasa Mahkemesi kurulmamıştır. Bu görev Federal Yüksek Mahkeme (Supreme Court) tarafından yerine getirilmektedir.

Siyasal Sistem ve Yargı

Konuyu anayasa hukuku ve kamu hukuku prensipleri yanında bir da siyaset bilimi açısından incelemek isteyenlere göre bu konuda önce siyasal sistem ve yargının karşılıklı konumlarını gözönünde bulundurmak gerekir. David Easton'a göre siyasal sistemde yargı organları çeşitli konularda out-putlar (çıktılar) üreten yetki odakları arasında yer alırlar. Yine Easton'ın siyasal sistem analizine göre, merkezî siyasal otoritenin (parlamento ve hükümet) verdiği emredici, herkesi bağlayıcı kararlar gibi yargı da herkesi bağlayan kararlar verir. Yalnız yargı, uyuşmazlıkları çözmeye keyfi ve indî takdire değil, yasalara, objektif kurallara, meşruiyet, hak ve adalet ölçülerine dayanan kararlar verir. Anayasal yargı organına gelince, bu organ, tüm toplum (millet) adına karar veren en önemli karar odaklarından biridir ve siyasal bir alt - sis-

(1) Bkz. Kıratlı, Metin, *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi*, A.Ü. S.B.F. 1966, Ank., s. 11 vd.

tem olarak incelenmesi gerekir. Yargı genelde bürokrasinin bir parçasıdır. Ve yargı, bu açıdan konuya yaklaşanlara göre, «özel bir bürokrasidir». Yüksek yargıya gelince, yüksek yargı yine bu bakışa göre, «ayrıcalıklı bir bürokrasidir» (2). Anayasa Mahkemesine gelince, Anayasa Mahkemesi ilk bakışta en üst düzeyde bir yargı organı durumunda gözükmekte ise de, yaptığı iş, yani fonksiyonları bakımından bu kuruluşun siyasal nitelikli karar veren kendisine özgü (sul generis) bir organ olduğunu öne sürenler vardır. Bu gibi düşünenlere göre, yasama organının yaptığı kanunları gerektiğinde bozabilen (iptal eden) bir yüksek mahkemenin parlamentoyu denetleyen üst bir kuruluş olması gerekmektedir. Tebliğimizde ileride ayrıntılarına gireceğimiz nedenlerle şimdilik benim burada söylemek istediğim nokta bu görüşün temelde pek doğru olmadığıdır. (Nitekim 1982 Anayasası Başlangıç kısmında «kuvvetler ayrımının devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu» belirtilmesine zorunluluk duyulmuştur.)

Özellikle ülkemizde, 1961 Anayasası'yla birlikte, 1950-1960 dönemine tepki olarak parlamentonun, siyasal iktidar ve idarenin koyduğu kuralların, yaptığı eylem ve işlemlerin çok sıkı bir yargı kontrolüne tabi tutulması zorunluluğu öngörülmüştür. Bu konuya ileride ayrıntılı olarak değineceğiz. Şimdilik burada söyleyeceğimiz husus, hemen her ülkede Parlamento ve siyasal iktidar ile yüksek yargı, özellikle (anayasa yargısı) arasında bir sürtüşmenin, az çok bir çekişmenin olduğudur. Söz gelimi ABD'de Federal Yüksek Mahkeme ile Başkanın birbirlerine bazı dönemlerde oldukça ters düştükleri görülmüştür. Bu problem aslında halkın seçtikleri (Parlamento, Kongre, Meclis) ile atananlar —genel anlamda bürokrasi— arasında bir çekişmedir. Yargı, yani genellikle atamayla gelen yargıçlar, bir bakıma bürokrasinin elit bir parçasını teşkil etmekte ve bazı hallerde parlamento ya karşı direnmektedir. Genel anlamda bürokrasinin siyasal iktidara karşı en güçlü kalesi ise anayasal yargıdır diyebiliriz. (Türkiye'de 1961-1980 döneminde Danıştay'ın da siyasal iktidara karşı çıkan bürokrasinin önemli bir kesiti olduğunu burada hatırlatalım.)

(2) Bu konuda geniş ve ayrıntılı bilgi için özellikle şu esere bakılmalıdır; Ünsal, Artun, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi (Siyasal Sistem Teorisi Açısından Türk Anayasa Mahkemesi)* AÜSBF., 1980 Ankara.

BİRİNCİ KESİM : SİYASAL PARTİ OLGUSU

Yargı ve anayasal yargı kavramını bu şekilde kısaca özetledikten sonra biraz da siyasal parti olgusu üzerinde duralım. Bu kesimde siyasal parti kavramının tanımı, batıda siyasal partilerin doğuşu, Türkiye'de siyasal partilerin gelişmesi ve siyasal partilerle demokrasinin gelişmesi arasındaki ilişki gibi temel konular üzerinde kısaca duracağız.

Siyasal Partinin Tanımı

Siyasal parti nedir? (3) Siyasal partinin herkes tarafından kabul edilen bir tanımı henüz yapılamamıştır. Bu konuda en önemli tartışma noktası tek partinin de parti sayılıp sayılmayacağı hususudur. Siyasal partinin tanımında diğer bir güçlük örgüt ve yapı sorunundan doğmaktadır. Siyasal bilimcilerle göre, siyasal bir gruplaşmanın parti olabilmesi için az çok sürekli ve istikrarlı bir örgüt olması ve oldukça homojen (türdeş) bir yapıya sahip bulunması gerekmektedir. Siyasal parti konusunda diğer bir tartışma noktası siyasal partilerin fonksiyonlarıyla (görevleriyle) ilgilidir. Siyasal partilerin asıl amacı kendi görüşlerini devlet yönetiminde uygulamaktır. Bir düşünür, siyasal partileri «kendi temsilcilerini devlet mekanizmasına yerleştirme amacını güden örgütler» olarak tanımlar. Kanımızca bu oldukça gerçekçi bir tanımdır (4). Siyasal parti tanımında gözönünde bulundurulması gereken bir nokta da halkın desteğidir. Halkın siyasal partiye olan desteği çoğulcu demokrasilerde yarışmacı seçimlerle ortaya çıkar. Bu sistemler birden fazla partinin seçimlere katıldığı ve halkın gerçekten özgür olarak oy kullandığı sistemlerdir. Halkın desteği bazı

(3) Bugün batı dillerinde kullanılan (Parti, Partei, Party) deyim, bölüm, kısım, parça anlamına gelmektedir. Hizip veya klik sözcükleri ise daha çok pejoratif bir anlamda kullanılmakta olup ya bir parti içerisindeki birbirleriyle çekişen grupları ya da herhangi bir topluluktaki zümreleri, faksiyonları anlatmaktadır. Eski dilimizde parti kelimesi karşılığı olarak fırka terimi kullanılmaktaydı. (Fırka kelimesi fark kelimesiyle ilgili olup eski dilimizde daha çok din ve mezhepler konusundaki bölünmeleri, parçalanmaları anlatmak için kullanılmıştır. Tefrika sözcüğü de bu fırkalar arasındaki anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların çok keskin, sert, hatta bazen kanlı şekilde ortaya çıktıklarını anlatmak için kullanılıyordu.) Özellikle bakınız, Dâver, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Kalite Matbaası, 1976 Ankara, s. 232 vd.

(4) Bkz. Özbuden, Ergun, *Siyasal Partiler*, A.Ö.H.F.Y., 1977, Ankara, sh. 1-5 ve ayrıca *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*, A.Ö.H.F.Y., 1968 Ankara.

lkelerde plebisit ve referandum şeklinde tek adaylı, tek partili seçimlerle de ortaya çıkabilir. Ancak batılı demokrasilerde asıl olan çoğulcu bir sistemde halkın partilere karşı olan zgr ynelişı ve desteidir. Bu temel noktaları böylece belirttikten sonra, şimdi siyasal partinin kısa bir tanımını yapmaya çalışalım. **Siyasal Parti**, programını, felsefesini, görüşlerini (doktrini, ideolojisini) uygulamak için iktidara gelmeyi amaçlayan örgütlenmiş bir insan topluluğudur, diyebiliriz. Görülüyor ki bu tanımda üç unsur kendini belli etmektedir. Bunlar da a) iktidar amacı, b) program ve felsefe, c) rgtlenmiř bir insan topluluğudur. Partiler bu itibarla kendilerine benzeyen diğer kuruluşlardan, söz glimi şirketlerden, kooperatiflerden ve alelade derneklerden vs. ayrılırlar. Aslında siyasal partiler bir çok ülkede bir çeşit dernek biçiminde gözükmektedirler. Bunlar genelde dernekler gibi muamele görmekte ve normal olarak dernekler kanununa tâbi olmaktadır. Ancak bazı ülkelerde özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan anayasalarda siyasal partilere Anayasal bir kurum olarak yer verilmiş ve ayrıca bir siyasal partiler kanunu çıkarılması ngrlmřtir. Almanya ve Türkiye gibi ülkeler buna en iyi iki örnek teşkil etmektedirler.

Siyasal Partilerin Görevi (5)

Siyasal partilerin başlıca görevleri şunlardır : Siyasal partiler halkın siyasal sisteme olan katkısını (siyasal katılmayı) sağlarlar. Seçimlerde büyük halk kitlelerini seferber ederek toplumsal onayın (Konsenssn) daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmasını kolaylaştırırlar. Ayrıca siyasal partiler, kamu oyunu aydınlatmak ve oluşturmak suretiyle belli başlı yurt ve dünya sorunları hakkında geniş kitlelere bilgi ve mesaj verilmesini sağlamaktadırlar. Siyasal partiler böylece demokrasilerin çok önemli bir gereği olan halkın siyasal terbiyesi ve eğitimine önemli katkıda bulunurlar.

Siyasal partiler bakımından ideal fonksiyon bu olmakla beraber, siyasal partilerin bazen anayasa ve kanunlarda belirtilmiş olan fonksiyonları dışına taşarak, üyelerine bir menfaat dağıtma ve bölüştürme ortaklığı haline geldikleri de öne sürülmektedir. A.B.D.'nde belirli dönemlerde gözlenen «yama ve ganimet sistemi» (Spoils System) buna iyi bir örnektir. Siyasal partileri ve siyasal rejimi genelde tehdit eden diğer bir sorun da en demokratik ülkelerde bile siyasal parti-

lerde zamanla oligarşik bir yönsemenin ortaya çıkması ve meclislerdeki parti grupları kanalıyla bir meclis istibdadı ve siyasal parti tahakkümünün doğmasıdır. Bilindiği gibi, R. Michels ünlü eserinde bu noktayı özenle vurgulamıştır (6). Eğer siyasal sistem normal mekanizmalarla, olağan yollarla bu iki büyük ve tehlikeli sorunu belirli ölçüde çözmeye yetmiyorsa o takdirde siyasal partilerin uzlaşmaz tutumları, özellikle iktidar ve ana muhalefet partilerinin çekişmeleri, rejim kilitlenmesine ve giderek rejim bunalımına yol açmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de bu olayın örneklerine geçmişte rastlanmıştır. Onun için Prof. Vedel haklı olarak, «Demokrasi siyasal partiler olmadan yaşayamaz, ancak siyasal partiler yüzünden ölebilir de.» demiştir.

Siyasal Partilerin Önemi

Schattschneider’e göre «Modern demokrasiyi siyasal partiler yaratmıştır. Modern demokrasiler siyasal partisiz düşünülemez.» Nasıl çok partili sistem modern demokrasinin ayrılmaz bir parçası ise tek partili sistemler de modern, otoriter, totaliter siyasal rejimlerin ayrırcı özelliğidir, diyebiliriz. Onun için çağımızda siyasal parti olgusunu göz ardı eden bir yaklaşım çağdaş devlet olgusunu (ister demokratik ister diktatoryal) tam anlamıyla açıklayamaz. Bir anayasayı sadece hukuki, normatif açıdan değil siyasal bilim açısından da kavramak isteyen bir bakış, siyasal parti olgusunun üzerinde önemle durmak zorundadır. Bilindiği üzere 18. asır sonlarında J.J. Rousseau milli egemenliğin en pürüzsüz ve saf şekilde gerçekleşeceğini ileri sürdüğü doğrudan demokrasilerde siyasal parti olgusuna yer vermemiş ve siyasal partileri milli egemenlik ilkesini (genel iradeyi, milli iradeyi) bozan unsurlar olarak görmüştü. Çağımızda Rousseau’cu bir yaklaşım artık geçerliğini geniş ölçüde kaybetmiştir. Bunun nedeni doğrudan demokrasinin uygulanması olanaklarının bugün çok sınırlı (ancak bazı federal devletlerin bünyelerinde belirli ölçüde) olması ile çağımızda devlet makinasının ve siyasal sistemin yapısını çok değiştirmiş ve çok karmaşık hale gelmiş olmasıdır. Süratle değişen ve acele karar alınmasını gerektiren önemli konularda yapısı icabı yavaş çalışan yasama organı yerine ondan aldığı yetkiye dayanarak (7) süratle ha-

(6) Michels, R., *Political Parties, A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*; (The Free Press, 1958, Glencoe, Illinois.); Duverger, M., *Les Partis Politiques*; Armand Colin, 1951, 1945.

(7) Bu hususta ayrıntılı bilgi için bakınız: Dâver, Bülent, *Fevkalade Hal Rejimleri*, Sevinç Mat., 1961, Ankara.

rekabet edebilen ve teknolojik gelişmelere derhal ayak uyduran bir yürütme ve idare mekanizmasının gereği günümüzde kabul edilmektedir. Siyasal Partilerin böyle hallerde önemlerinin daha çok artması gibi bir konuyla karşı karşıya bulunmaktayız. Onun için burada kabul edilecek görüş, siyasal partilerin varlığını ve gerekliliğini kabul etmekle birlikte, siyasal partilerle ilgili sorunların, sakıncaların giderilmesi yollarının yine demokratik mekanizma ve usullerle, çağdaş yöntemlerle aranıp bulunmasıdır. Bu konuda en önemli husus, kanımızca, kanunlardan çok halkın siyasal terbiyesi ve eğitim yoluyla siyasal partilerin normal işlemlerini ve siyasal rejimin böyle sağlıklı bir ortam içinde gelişmesini sağlamaktır. Unutmayalım ki, siyasal partiler bulundukları ülkenin, toplumun, siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel şartlarının bir ürünüdür. Bu çevre ve ortamın iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yolu da, fikrimizce, yeni yasalar yapmaktan çok, siyasal davranış konusunda genel bir eğitimden ve kitlelerin aydınlatılmasından ibarettir.

Batıda Siyasal Partilerin Tarihsel Gelişimi

Bir klik, fraksiyon, grup olarak siyasal partiler çok eski bir geçmişe dayanmaktadırlar. Bugünkü partilerin ilk örnekleri (prototipleri) fraksiyonlar ve kliklerdir. Eski Yunan'da, Roma ve Bizans'ta bu tür gruplaşmalara ait örnekler çoktur. Siyasal bilim açısından bugün bir hükümette bir partide hızlıklardan (fraksiyonlardan, kliklerden) bahsedildiği zaman, birbirlerine karşı üstünlük sağlamak için çalışan, liderin, şefin gözüne girmek için uğraşan yöneticiler, bürokratlar, partililer akla gelmektedir.

Çağdaş, modern anlamda siyasal partilerin ilk defa İngiltere'de ortaya çıktığını söyleyebiliriz (8). Bununla beraber İngiltere'de 1832 yılında çıkarılan **Reform Kanunu**'na kadar siyasal partilere pek önem veren olmamıştır. 1789 Fransız ve 1776 Amerikan Devrimlerinde gizli veya açık, legal veya illegal çalışan klüb ve derneklerin, grupların önemli rolü olduğunu söyleyebiliriz. Amerikan siyasal partiler tarihinde Federalistlerin, Cumhuriyetçi ve Demokratların önemli bir yer tuttuğunu burada hatırlatalım. Diğer batılı demokratik ülkelerde, 19. asırdan itibaren, demokratikleşme süreci ile birlikte siyasal partilerin giderek kurulduğunu ve çoğaldığını görüyoruz. Siyasal partilerin ortaya çıkışı olayı, çağdaş siyasal kurum ve hareketlerin çoğu gibi,

(8) Alford, R., *Party and Society, The Anglo-American Democracies*, 1963, Chicago.

demokratik fikirlerin, başta basın olmak üzere, kitle haberleşme araçları yoluyla yayılmasına, kitle eğitime ve endüstriyel devrim olgusuna bağlanmaktadır.

Türkiye'de Siyasal Partilerin Gelişmesi

Mutlak teokratik bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda 20. asır başlarına gelinceye kadar çağdaş anlamda bir parti olgusuna rastlanmamaktadır. Batılılaşma hareketleriyle birlikte özellikle Balkanlar'da bağımsızlık için çalışan gizli ihtilâlcî örgütler kurulmuşsa da, bunları bugünkü anlamda siyasal parti olarak kabul etmek mümkün değildir. (Etniki Eterya Cemiyeti gibi cemiyetler bu türlü gizli derneklere örnektir.) Türk ve müslüman ahali arasında da mutlakiyet rejimine karşı savaşılan ve meşrutî (Anayasalı) bir rejim için çalışan **Genç Osmanlılar** ya da **Jön Türkler** gibi adlarla adlandırılan ilerici gruplar da bugünkü anlamıyla bir parti sayılamazlar. 1876'da Kanun-u Esasî'nin ilanı ile meşrutî, anayasal bir düzene geçilmişse de siyasal partiler bu dönemde legal (yasal) olarak ortaya çıkmamışlardır (9). II. Abdülhamit rejiminin son zamanlarında kurulmuş olan ve gizli olarak çalışan **İttihat ve Terakki Cemiyeti** ise, başlangıçta, parti (fırka) diye adlandırılmamıştır. Cemiyetin fırka haline dönüşmesi 1908'de Rumeli'de dağa çıkan genç subayların önderliğinde yapılan bir hareket sonucu ilan edilen **İkinci Meşrutiyet** döneminde olmuştur. II. Abdülhamit, 1877-1878 Türk - Rus Harbî'ni gerekçe göstererek uygulanmasını durdurduğu Kanun-u Esasî'yi yeniden uygulamaya koymuş ve bütün ülkede 23 Temmuz günü **Hürriyet** ilan edilmiştir. Hürriyet'in ilanı ile birlikte gizli olarak çalışan pek çok dernek yasal (legal) hale geldiği gibi, «cemiyet» (dernek) adıyla çalışan siyasal kuruluşlardan bazıları da başta **İttihat ve Terakki** olmak üzere «fırka» (parti) adını almışlardır. 1908 yılında başlayan çok partili siyasal yaşamın, başlangıçta, nisbeten demokratik ve özgür sayılacak bir ortam içerisinde gelişmesine karşılık az zaman sonra bu ortam giderek bozulmuş ve partiler arasında çekişme ve uyuşmazlık muhalif partililerin ve gazetecilerin öldürülmelerine kadar varmıştır. Halk arasında «Hürriyet'i getiren parti» olarak bilinen **İttihat ve Terakki Partisi** de 1913 yılında yapılan «sopalı seçimler»den sonra ülkede fiiliyatta adeta tek parti diktatoryası kurmuş ve muhaliflerini «haini vatan» olmakla suçlamıştır. Buna karşılık bas-

(9) Türkiye'de Siyasal Partilerin Gelişimi Hakkında bkz : Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, 1859 - 1952, (Bu eserin gözden geçirilmiş yeni şekli 1985 yılında yayınlanmıştır.) Doğan Kardeş Yayını, 1952 İstanbul.

kı altında ezilen muhalif partiler de iktidar partisini gaddar, zalim ve baskıcı bir güç olarak nitelemişlerdir. (Bilindiği gibi Tefvik Fikret'in 95'e Doğru adlı ünlü şiirinde bu dönemin panoraması çizilmekte ve bu durum gayet etkili, canlı bir biçimde anlatılmaktadır.)

Bu arada unutmamak gerekir ki, Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilip İstanbul'un işgal edildiği (1920-1923) döneminde özellikle İstanbul'da yoğun bir siyasal parti faaliyeti gözlenmiştir. Ne var ki bu defa savaşın yenilgi ile bitmesinden ve 1915 Ermeni Göçürmesinden sorumlu tutulan İttihat ve Terakki mensuplarının kovuşturmayla tabi tutulması ve mahkemelere celb edilmesi olayıyla karşılaşmıştır. Bu dönemde önde gelen gözde partiler Hürriyet ve İtilâf Partisi gibi partilerdir. Ve bütün ülkede daha çok liberal partiler revaçtadır. Bunda o zaman İstanbul'da gerçek egemen olan İngiliz İşgal Komutanlığının politikasının önemli bir rolü olduğunu söylemek mümkündür.

Tek Partili Hayat

Kurtuluş Savaşı esnasındaki duruma gelince, yurdu düşmanlardan kurtarmak ve bağımsız yeni bir devlet kurmak ülküsüyle Samsun'da karaya ayak basıp harekete geçen M. Kemal ATATÜRK, bu amacına ulaşmak için Kongreler (Erzurum ve Sivas) toplamış ve sonunda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini birleştirmiştir. 23 Nisan 1920'de Ankara'da törenle açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde siyasal partiler yoktu. Mecliste sadece Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanan ve O'nu tamamiyle destekleyen reformcu Birinci Grup ile bunların karşısında yer alan ve daha çok dinci, muhafazakâr görüşleri yansıtan İkinci Grup bulunmaktaydı. Yurt düşmandan kurtulunca M. Kemal ATATÜRK, 9 Eylül 1923'de programı Dokuz Umde (ilke) ile belirlenen Cumhuriyet Halk Fırkası'nı kurduğunu ilan etmiştir. Bu partinin taşra örgütü, esas kadroları itibarıyla, Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dayanmıştır, denilebilir. Bir kısım eski İttihatçılar da yeni Partiye girmiş, ya da «sızmış» olmakla beraber, bunların etkinliklerinin çok fazla olduğu söylenemezdi. Atatürk o dönemde yaptığı konuşmalarda Partisinin reformcu, inkılapçı niteliğini önemle vurgulamış ve partisinin hedeflerini açıklamıştır. Atatürk'e göre «bu memleketin canı geçmişte siyasal fırkalardan, (parti kavgalarından) pek çok yanmıştır. Ve yine O'na göre, memleketimizde Batı'da olduğu gibi önemli sosyal bir farklılaşma da (kapital ve emek ayrımı) olmamıştır. Bu itibarla bütün halkı temsil

edecek, tüccarın, işçinin, köylünün, memurun, sanayicinin, esnafın menfaatlerini bağdaştıracak ve gözetecek tek bir partinin (Cumhuriyet Halk Fırkasının) kurulması yeterliydi (10). 1924 yılında T.B.M.M.'nce kabul edilen yeni Anayasa'da siyasal partilerle ilgili herhangi bir hüküm bulunmuyordu. Bu Anayasa, genel çizgileri itibariyle, Batılı - liberal bir anayasayı ve onun hürriyetler sistemini kabul etmiş görünüyordu. Partilerle ve derneklerle ilgili faaliyetler ve işlemler Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan mevzuata göre yürütülüyordu. Bu arada belirtelim ki, daha sonra 1935 yılında çıkarılan Cemiyetler (Dernekler) Kanunu sadece derneklere (cemiyetlere) değil, siyasal partilere de uygulanmaktaydı.

Görülüyor ki, 1924 Anayasası'nın getirmiş olduğu siyasal ve hukuki sistemde çok partili hayata engel bir hüküm yoktu. Nitekim Atatürk'e ve O'nun politikasına karşı olanlar 1924 yılında **Terakkiperver Fırka'yı** yasal olarak kurabilmişlerdi. Bu fırka daha sonra **İzmir Suikastı** ve **Doğu olayı** üzerine **Takrir-i Sükun Kanunu** döneminde kapatılmış ve mensupları **İstiklâl mahkemelerine** verilmişlerdi. Çok partili hayata geçme arzusunu zaman zaman samimi olarak ifade eden Atatürk, 1930 yılında, ikinci defa olarak, çok partili siyasal hayat denemesine girişmiş ve yakın arkadaşı, eski Başbakanlardan **Ali Fethi Bey'e** (Okyar) **Serbest Cumhuriyet Fırkasını** kurdurmuştu. Daha çok sağcı - liberal görünümündeki bu parti özellikle Batı Anadolu'da büyük ilgi ve rağbet görmüştür. Fakat aynı yıl **Menemen'de Derviş Mehmet** olayının patlak vermesi üzerine, Ali Fethi Okyar, Parti'yi «kapattığını» ifade etmiştir. Bu şekilde çok partili hayat denemesi başarısızlıkla son bulmuş oluyordu.

1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü döneminde tek partili hayat, savaş yıllarında da devam etmiş ve bu dönemde (1938 - 1945) herhangi bir parti kurulamamıştır. Yalnız savaş yılları içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde **Ali Râna Tarhan'ın başkanlığında** bir **Müstakil Grup** kurulduğuna burada işaret edilebilir. Şüphesiz «Şef'in» direktif, işaret ve izniyle kurulan Müstakil Grubun görevi, bir çeşit muhalif parti gibi, ya da bir iç denetleme organı gibi çalışarak Parti içinde kontrol ve denetim mekanizması kurmakla diyebiliriz.

(10) Bkz. Dâver, Bülent, «Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk», **Atatürk ve Sosyopolitik Sistem Görüşü**, Eczacıbaşı Kültür Yayını, İstanbul 1983, s. 262, 263.

Çok Partili Hayata Geçiş

İkinci Dünya Savaşı bitiminde ABD önderliğinde savaşı galip bitiren demokrasi cephesi devletleri 1945 yılında San Fransisco'da toplanmışlar ve milletlerarası hayatın yeni düzenini kuran temel ilkeleri kabul etmişlerdi. **Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurulmasıyla birlikte** dünyada esen, barış, hürriyet ve demokrasi özlemlerine Türkiye'de resmen katılmış ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü çok partili demokratik siyasi hayata geçme kararını vermiştir. Bu tarihli kararda, kuşkusuz, ABD'nin bütün dünyada çok partili demokrasilerin kurulduğunu ve yayıldığını görme arzusu da önemli rol oynamıştır diyebiliriz. Bunun üzerine çok partili siyasi hayata geçmeden Cemiyetler Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılmış ve Türkiye'de çok partili siyasi hayat yeniden başlamıştır. 1945 sonlarında kurulan ilk muhalif parti eski bir sanayici olan **Nuri Demirağ'ın** kurduğu **Milli Kalkınma Partisi** olmuştur. Ciddi bir varlık gösteremeyeceği kısa zamanda anlaşılan ve basının istihzalarına konu olan bu partiden sonra 1946 yılının başlarında Halk Partisi'nden **Dörtlü Takrir'i** vererek ayrılan ve başlarında eski başbakanlardan **Celal Bayar'ın** bulunduğu **dört milletvekili** (Koraltan, Menderes, Köprülü) **Demokrat Partiyi** kurmuşlardır. Yeni parti az zaman içinde büyük ilgi ve rağbet görmüş ve yurt düzeyinde süratle örgütlenmeye başlamıştır. Daha çok liberal - sağ görüşleri benimseyen bu parti, fazlaca örgütlenemeden 1946 genel seçimlerine girmiştir. Muhalefetçi ve bir kısım basınca şaibeli ve baskılı geçtiği öne sürülen ve çokca yakınılan bu seçimler sonucunda Demokrat Parti meclise azımsanmayacak bir grupla girmiş ve yurt düzeyinde çok etkin bir muhalefet yapmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin baskıcı niteliğinden şikayet eden bu partinin bir kongresinde **Genel Husumet Andı** kabul edilmiş ve gerekirse «sine-i millet'e dönmek» kararı açıklanmıştır. Bunun üzerine bütün yurdu saran gergin hava, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün **12 Temmuz 1947'de ilan ettiği Beyanname** ile bir ölçüde yumuşamış ve siyasi parti ilişkileri normal bir görünüm kazanabilmiştir. DP'de buna karşılık iktidara geldiğinde «devr-i sabık» yaratmayacağını vadedmiştir.

1950 - 1960 Döneminde Siyasal Partiler

1950 yılında kabul edilen yeni bir seçim kanununa göre yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti yurt düzeyinde büyük bir zafer kazanmış ve Meclisteki Milletvekillerinin büyük bir çoğunluğunu elde etmiştir. Elde edilen bu sonuçta uygulanan seçim sisteminin (mutlak

çoğunluk sistemi) büyük rolü olduğu kuşkusuzdur. Fakat kabul edil-
melidir ki, mutlak çoğunluk sistemi ülkenin ilerdeki demokratik siya-
sal gelişmesi açısından pek de yararlı olmamıştır. Şöyle ki, ülkedeki
gerçek siyasal güç dengesi ve oranıyla Meclisteki tablo (partilerin
milletvekili sayısı) çelişmiştir. Ancak doğrusunu söylemek gerekirse
bu durum DP'nin eseri olmayıp, seçimleri tek başına büyük bir ço-
ğunlukla kazanıp o zamanki ünlü deyimle «Meclis'e tulum halinde
girmek» isteyen ve ortamı da buna elverişli gören CHP teknisyen ve
teorisyenlerinin hatalı tahminlerinden doğmuştur. İşte 1960 yılına ka-
dar şiddetlenerek devam edecek olan iktidar ve muhalefet partileri
çekişmesinde ve siyasal hayatın kilitlenmesinde uygulanan seçim
sisteminin de önemli bir payı olmuştur diyebiliriz. Siyasal rollerin
(iktidar ve muhalefet konumlarının) 1946-50 dönemine göre değişti-
ği 1950-1960 dönemi, 27 Mayıs 1960'ta bir ordu müdahalesiyle nok-
talanmıştır.

Ordu adına yapılan bu müdahale sonunda önce bütün siyasal
partilerin faaliyetleri durdurulmuş ve daha sonra Demokrat Parti usu-
len mahkeme kararıyla kapatılmıştır. İktidarı ele alan ve bir kısım su-
baylardan oluşan Milli Birlik Komitesi bir Kurucu Meclis teşkil ede-
rek yeni anayasa çalışmalarını başlatmıştır.

1961 Anayasası Döneminde Siyasal Partiler (11)

1961 yılında kabul edilen ve halkoyuna sunulan Anayasa ile bir
çok konuda olduğu gibi, siyasal partiler konusunda da yeni bir düzen-
leme getirilmiştir. Ayrıca siyasal partilerle ilgili bir kanun 1965 yılın-
da çıkarılan (648 no. lu Siyasal Partiler Kanunu) kabul edilmiştir. Ay-
rıntılarını ileride ikinci kesimde inceleyeceğimiz bu yeni Anayasa dö-
neminde sınırlı sol ve sınırlı sağ parti ilkesi kabul edilmiştir. Ancak
bu sınırlamalardan soldan çok sağ etkilenmiştir demekle yanlış bir
yargıda bulunduğumuzu sanmıyoruz. Ayrıca özellikle Federal Alman
Bonn Anayasasından esinlenerek Türkiye'de ilk defa **Anayasa Mah-
kemesi** kurulmuş ve Mahkemenin çeşitli görevleri arasında en önem-
li bir tanesi de siyasal partilerin bu mahkeme tarafından denetlen-
mesi olmuştur.

1961 Anayasası da 1971'de yeni bir ordu müdahalesi sonucu (12
Mart Muhtırası dönemi) önemli değişikliklere uğramış (1971 ve 1973
değişiklikleri) ve siyasal partilerle ilgili yeni gelişmeler ve düzenle-

(11) Bilindiği üzere halk oyuna sunulan bu Anayasa, 1982 Anayasası'na göre, daha
az oranda destek sağlamıştır.

meler olmuştur. Bunlar da, Milli Nizam Partisi'nin «laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle» ve bunun arkasından Türkiye İslam Partisi'nin «bölücülük gerekçesiyle» kapatılmasıdır.

1980 yılına kadar çok partili siyasal yaşamda yine siyasal partilerin çekişmeleri artarak devam etmiş ve Parlâmentonun çalışmaması, kanun çıkarmaması ve Cumhurbaşkanı'nı seçememesi gibi nedenler yanında, gün geçtikçe çok büyük boyutlara ulaşan ve bir türlü önlenemeyen anarşi ve terör olayları üzerine Silahlı Kuvvetler 12 Eylül 1980'de «sağlıklı bir demokratik rejimin kurulması, kısır siyasal çekişmelerin durdurulması ve terör olaylarının sona erdirilmesi için» müdahale etmek zorunluluğunu duymuştur. «Emir»le harekete geçen Silahlı Kuvvetler bünyesi içinde kurulan Milli Güvenlik Konseyi Meclisleri kapatmış ve Siyasal Partileri feshetmiştir. Bundan sonra Milli Güvenlik Konseyi tarafından seçilen üyelerden oluşan Danışma Meclisi'nin istişari nitelikte bir organ gibi çalıştığı bu geçici dönemde, son ve kesin karar verme yetkisi Milli Güvenlik Konseyi'nde olmak üzere, yeni hukuki düzenlemeler yapılmış, gerekli yeni kanunlar çıkarılmış ve nihayet yeni bir Anayasa kabul edilerek Türk Milletinin onayına sunulmuştur.

1982 Anayasası'nın anayasal yargıyı ve onun organı olan Anayasa Mahkemesinin yetkilerini, 1961 Anayasasına oranla, belirli ölçülerde kısıtlayıcı söylenebılır. (Bu durum önemli yüksek bir yargı organı olan Danıştay için de geçerlidir diyebiliriz. Yanlı 1982 Anayasasında Danıştay'ın da yetkileri ve görevleri 1961 Anayasası'na göre daha sınırlandırılmıştır.)

Siyasal partilere gelince, denilebilir ki, siyasal parti yelpazesi bakımından 1982 Anayasası da sınırlı sol ve sınırlı sağ partiler sisteminin kabul etmiş ve radikal sol ve radikal sağ partileri dışlamıştır. Ancak 1961'den farklı olarak bu defa sınırlama sağ partilerden çok sol partiler üzerinde daha etkili olmuştur, demekle yanlış bir yargıda bulunduğumuzu sanmıyoruz.

İKİNCİ KESİM : SİYASAL PARTİLERİN DENETLENMESİ

Batıda Anayasal Yargı Denetimi

Tebliğimizin başında da söylediğimiz gibi, İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan bazı Anayasalarda, örneğin 1947 İtalyan, 1949 Al-

man (Bonn) Anayasalarında ve Fransa'da Beşinci Cumhuriyet Anayasası olan 1958 Anayasasında (de Gaulle Anayasası) siyasal partilerle ilgili hükümler yer almış ve bu arada bazı ülkelerin Anayasalarında (örneğin Federal Almanya Anayasasında) siyasal partiler hakkında ayrıntılı bir kanun çıkarılması öngörülmüştür. Bu saydığımız ülkelerdeki anayasa koyucularının siyasal partiler konusunu bir anayasa kurumu haline getirmek istemeleri ve siyasal partileri denetleyecek ayrı bir organ (Anayasa Mahkemesi veya Anayasa Konseyi) kurmak istemeleri, özellikle Almanya ve İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı öncesindeki siyasal rejimlerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır, diyebiliriz. Bu ülkeler, geçmişte yaşanan deneylerin ışığı altında, bir yandan siyasal partileri hükümetlerin keyfi tasarruflarına karşı korumak, fakat aynı zamanda siyasal partilerin demokratik sisteme, hukuk devletine ve hürriyetlere karşı gelişimde bulunmalarını önlemek için Anayasal bir düzenlemeye girmişlerdir. Siyasal parti faaliyetlerinin ve partilerin mali kaynaklarının denetlenmesinin, esas görevi kanunların anayasaya uygunluğunu incelemek olan Anayasa Mahkemesine verilmesi, bu konunun çoğulcu demokratik bir siyasal sistemdeki hayati önemi nedeniyle. Çünkü çağımızda devletlerden bir anlamda «siyasal partiler devleti» olarak söz edilmektedir.

Türkiye'de Anayasal Yargı ve Siyasal Partiler

Türkiye'ye gelince, bilindiği gibi, 1924 Anayasasında ne siyasal partilerden ne de Meclisin çıkaracağı kanunları denetleyecek ayrı bir organdan söz edilmekteydi. Yalnız bu Anayasanın 103. maddesi «Anayasanın hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile ihmal edilemez ve işlerlikten alıkonamaz. Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz» diyordu (12).

Siyasal partilere gelince, siyasal partilerin denetimi için 1924 Anayasası'nda hiçbir hüküm mevcut değildi. Daha önce de belirttiğimiz gibi 1924 ve 1930 yıllarında yapılan ve çok partili siyasal hayata geçmeyi amaçlayan iki denemede başarısızlıkla sonuçlanmış ve uygulamada Cumhuriyet Halk Partisi tek parti olarak varlığını sürdür-

(12) Yani o maddeye göre Meclisin Anayasa aykırı bir kanun yapmayacağı farz olunuyordu. Buna rağmen 1924 Anayasası döneminde Anayasaya aykırı bazı kanunların çıkabilmiş olduğu da bir gerçektir. Bilindiği gibi 1960 yılında 27 Mayıs Harekâtından sonra kurulan özel bir Komisyona Anayasaya aykırı «Antidemokratik» kanunları saptamak görevi verilmişti. Komisyonun Anayasaya aykırı (anti-demokratik) olarak saptadığı kanunlardan bazıları daha sonra yürürlükten kaldırılmış veya değiştirilmişlerdi.

müştü. Bu durum 1945 yılına (II. Dünya Savaşı sonuna) kadar devam etmiştir. Bu dönemde siyasal partilerle ilgili faaliyetler ve işlemler, esas itibarıyla, Cemiyetler Kanununa tâbi olmuştu. Burada önemle belirtmek gerekir ki tek parti egemenliği Anayasadaki bazı temel prensiplerin, örneğin yasamanın üstünlüğü ilkesinin, uygulamada yeni şekillere dönüşmesine yol açmıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin yönetimine hakim olan Genel Başkan, Vekil ve yardımcıları tek Parti Meclis Grubunda aldıkları kararları çok defa hiçbir muhalefetle karşılaşmadan Meclisten aynen geçirmişler ve istedikleri kanunu çıkarabilmişlerdi. Bu şekilde demokratik - liberal görünümü 1924 Anayasasına rağmen, tek parti mekanizmasıyla, uygulamada yer yer otoriter çizgileri belirgin bir siyasal rejim kurulmuştu. Kısacası, o dönemde tek parti devlete egemen olmuştu. Bunun en açık örneği valilerin CHP'nin il başkanları yapılmaları olmuştur. Yani bu dönemde adeta devlet - parti kaynaşması, devlet - parti özdeşmesi olgusu ortaya çıkmıştır (13). Bu olayın nedenleri üzerinde biz burada konumuz bakımından uzun boylu durmaya gerek duymuyoruz. Yalnız, bu durumun Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine yükseltecek gerekli dönüşümleri «inkılâpların» yapılması için «zorunlu» görülmüş olduğunu burada belirtelim. Öte yandan uygulamada otoriter ve hatta bir bakıma, dıştan bakılınca «cumhuriyetçi diktatörlük» denebilecek bir siyasal rejimin izlerinin yer yer görülmesine rağmen rejimin yüksek yöneticileri (Şefler) sözlerinde, demeçlerinde ve yazılarında hiçbir zaman bir diktatörlüğü ya da tek parti egemenliğini savunmamışlardır. Aksine, Cumhuriyetin yöneticileri asıl amaçlarının Cumhuriyet rejimini, aşama aşama, şartlar olgunlaştıkça, tam bir demokrasi haline dönüştürmek olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Öte yandan, siyasal, kültürel, ekonomik ve sosyal şartlar yüzünden asırlarca geri kalmış aşırı merkezîyetçi geleneksel bir toplumda, böyle bir Anayasanın ileri Batı ülkeleri örnek alınarak hazırlanmış olsa bile, tam anlamıyla, tastamam uygulanmasını beklemek, kanımızca, biraz aşırı iyimserlik olacaktır.

1950 - 1960 Döneminde Siyasal Parti Kapatma Olayları

MİLLET PARTİSİ'NİN KAPATILMASI

Bu noktaları böyle belirttikten sonra şimdi de Anayasa Mahkemesinin bulunmadığı 1950 - 1960 döneminde siyasal partilerin dene-

(13) Unutmayalım ki, o dönemde milletvekilleri de 2 aşamalı (2 dereceli) seçilme seçilmekte idiler. Tek parti yönetimi milletvekili adaylarının saptanmasında ve seçilmelerinde egemendi.

timıyla ilgili bir örnek olay üzerinde duralım. Bu örnek olay **Millet Partisinin kapatılması** olayıdır. Millet Partisi bazı faaliyetleri ve Dördüncü Büyük Kongresinde aldığı kararlar yüzünden Savcılığın istemi üzerine **Ankara Sulh Ceza Mahkemesi** tarafından kapatılmıştır. Mahkeme, 26.1.1954 tarihinde verdiği kararın hüküm fıkrasında bu konu ile ilgili olarak şöyle diyordu :

«Siyasi bir cemiyet olan ve Cemiyetler Kanunu hükümlerine tabi bulunan Millet Partisinin mucip sebebli kararımızda tahlil ve izah bulunduğu şekilde, kurulmuş ve programının 7., 12. ve 13. maddelerinin taşıdığı manâ ve maksat yönünden din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve gayesini saklayan dernekler durumunda bulunduğu anlaşılmıştır.»

Prof. Özkan Tıkveş'in de pek haklı olarak söylediği gibi, bu kapatma kararının siyasi hayatımızda yarattığı tedirginlik büyük olmuştur (14). Gerçekten, bir siyasi partinin bir Sulh Mahkemesi kararıyla kapatılması özellikle siyasi demokratik hayat tecrübesi zengin olmayan ülkeler bakımından çok sakıncalı olarak görülmek lâzımdır.

Demokrat Partinin Kapatılması

27 Mayıs 1960 Harekâtıyla siyasi hayatın dışına atılmış bulunan Demokrat Partide bir mahkeme kararıyla kapatılmıştı. Bu partiye mensup bir vatandaş (Avukat Cemal Özbey) (15) tarafından (Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesinde 20.6.1960 günü) açılan dava sonucu Demokrat Parti kapatılmış (16) ve bütün mal varlığı üzerine ihtiyati tedbir konulmuştu. Mahkeme kararının hüküm fıkrasında partinin feshedildiği belirtiliyor ve «Medenî Kanunun 71. maddesine aykırı hareketleri dolayısıyla şahsi menfaatlerinin haleldar olduğu sabit olan davacı üyeye Borçlar Kanununun 49. maddesi gereğince takdir olu-

(14) Tıkveş, Özkan, «Anayasa Mahkemesi'nin bazı yetkileri konusunda Alman Hukukuyla Mukayeseli bir İnceleme», I.Ü.H.F. Mecmuası, Sayı 1-4, 1973, s. 264- vd.

(15) Ayrıntılı bilgi için bakınız; Cemal Özbey, **Demokrat Partiyi Nasil Kapattdım**, Ankara, 1961.

(16) 27 Mayıs Harekâtı sonucu iktidara el koyan **Millî Birlik Komitesi** çıkardığı 13 numaralı tebliğ ile yeni Anayasa ve Seçim Kanunları yürürlüğe girinceye kadar bütün siyasi partileri ve siyasi faaliyetleri esasen yasaklandığından D.P. için Millî Birlik Komitesi ayrıca bir karar almadı.

nan 1001 liranın ödenmesine; bu şekilde hükmolunan manevî tazminatın davalı partiden alınmasına karar verilmiştir» deniliyordu. Kararın gerekçesinde «bir dernek niteliğinde olan bu siyasal partinin, dini siyasete âlet ettiği, zümre tahakkümü kurduğu, esas gayesinden ayrıldığı»v.s. belirtilmişti.

ÜÇÜNCÜ KESİM : SİYASAL PARTİLERİN KAPATILMASINDA ANAYASA MAHKEMESİ KARARI ŞARTI ARANMASI

1961 - 1980 Dönemindeki Siyasal Partiler Rejimi ve Anayasa Mahkemesi

Biraz evvel belirttiğimiz 1950 - 60 döneminde geçirilen deneylerin, yani Millet Partisinin ve Demokrat Partinin Dernekler Kanununa tabi olarak alt derecede bir mahkeme kararıyla kapatılmasının siyasal sistemin ve yaşamın gelişmesi bakımından pek başarılı sonuçlar verdiğini söyleyemeyiz. Nitekim, 1961 Anayasasını yapanlar da bundan böyle Türkiye'de siyasal partilerin denetimi gibi çok önemli bir konunun normal mahkemeler kanalıyla değil, savaş sonrasında Almanya, İtalya ve Avusturya'da olduğu gibi ayrı bir Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmasının daha uygun olacağını düşünmüşlerdir. Ve bunun için de, 1949 Bonn (Federal Alman) Anayasasının 21. maddesi örnek alınarak Türkiye'de siyasal partileri denetleyecek ayrı bir Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve siyasal partilerle ilgili olarak Anayasanın 56. ve 57. maddelerine özel hükümler konulmuştur (17). Ayrıca Anayasada çıkarılması öngörülen 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu da 1965 yılında kabul edilmiştir.

1961 Anayasası 57. maddesinde siyasal partilerin uyacakları esasları da şöyle gösteriyordu : «Siyasal Partiler Tüzükleri, programları ve faaliyetleri insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve

(17) 1961 Anayasası'nın 56. maddesi şöyle demekteydi : «Vatandaşlar siyasal parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir. Siyasal partiler önceden izin alınmadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar. Siyasal partiler ister iktidarda ister muhalefette olsunlar demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.» 2.7.1971 ve 2421 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle bu maddeye şu fıkra eklenmiştir; «Son milletvekili genel seçimlerde muteber oy sayısının en az % 5 ini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasal partilere devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.» Böylece bu değişikliklerle siyasal partilere hazine den devlet yardımı yapılması ilkesi getirilmiştir.

İlâk cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılırlar.»

Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine hangi hallerde ve ne surette hesap verecekleri ve bu mahkemece mal denetimlerinin nasıl yapılacağı demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir (18).

Siyasi Partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu mahkemece verilir.»

1961 Anayasası, Yargı başlığını taşıyan 3. Bölümünde Anayasa Mahkemesinden, Yüksek Mahkemeler ve Yüksek Hâkimler Kurulundan sonra ayrıca söz etmektedir (19). Anayasanın 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151 ve 152. maddelerinde Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, üyelik, görev ve yetkileri, yargılama ve çalışma usulü v.s. düzenlenmektedir. Bu maddelerde siyasi partilerle ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Yalnızca 147. maddede, Anayasa Mahkemesinin görevleri sayılırken, Anayasa Mahkemesinin kendisine «Anayasa ile verilen diğer görevleri» de yerine getireceği belirtilmiştir. 148. maddede de Anayasa Mahkemesinin yargılama ve çalışma usulünden söz edilirken, **Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yargılama usullerinin kanunla düzenleneceği belirtilmiş** ve Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar hariç, diğer işleri dosya üzerinde inceliyeceği, ancak gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamaları dinlemek üzere ilgilileri çağıracağı belirtilmiştir.

1961 - 1980 Döneminde Siyasal Parti Kapatma Nedenleri

1961 Anayasası sisteminde belli başlı parti kapatma nedenleri şunlardı :

1 — Cumhuriyetin korunması yolundaki Anayasa ilkesine aykırı hareket (m. 1). Anayasa gerekçesine göre «Cumhuriyet, Türk Devrinin bir ifadesidir.» Gerekçe şöyle demektedir : «Türkiye Cumhuriyeti her türlü saltanat, şahıs ve zümre hakimiyeti şekillerini reddeden demokratik bir devlettir.»

(18) Bu fıkra 20.3.1973 tarihinde yayımlanan 1699 sayılı kanunla yapılan Anayasa değişikliği ile bu şekli almıştır. Aynı fıkra eskiden (1961) şu şekilde idi; «Siyasi partiler gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler.»

(19) Bu durum 1982 Anayasası'ndan farklıdır, 1982 Anayasası Anayasa Mahkemesi'ni Yüksek Mahkemeler bölümünde göstermektedir.

2 — **Demokratik devlet ilkesinin korunması :** Anayasada yer alan demokratik devlet ilkesini Anayasa Mahkemesi bir kararında şöyle yorumlamıştır. «Doğrudan doğruya halk idaresinde halkı nasıl halkın çoğunluğu yönetmekte ise, temsili rejimlerde de yine halkın çoğunluğunu temsil edenlerin yönetimin başında bulunmaları gerekmektedir. Halkın azınlığını temsil eden bir topluluğun yönetimine demokratik idare vasfını vermek mümkün değildir (20). Görülüyor ki, **Anayasa Mahkememiz Anayasa'daki demokratik devlet ilkesini**, bu kararında, çoğunluğun yönetimi olarak anlamaktadır. Fikrimizce temel olarak Anayasa Mahkemesinin demokratik devlet tanımı doğru olmakla beraber, kuşkusuz demokrasi sadece çoğunluk yönetimi anlamına gelmez. Demokratik rejimin temel hak ve hürriyetlere ve azınlığın (muhafeletin) haklarına saygı gibi başka temel unsurları da vardır.

3 — **Milli egemenliğin korunması ilkesi :** 1961 Anayasası'ndaki «kayıtsız şartsız milli egemenlik» ilkesi ilk defa 1921 Anayasası'nda ifade edilmiş, daha sonra Cumhuriyet'in ikinci Anayasası olan 1924 Anayasası'nda da bu ilke tekrarlanmıştır. Milli egemenlik sorunu, egemenliğin ve onun belirtisi olan siyasal iktidarın kaynağının millet olduğunu kabul etmek demektir. Millet egemenliğine sahip olduğu halde, siyasal iktidarı kullananlar egemenliğe sahip değildirler.

4 — **Bağımsızlığın korunması ilkesi :** 1961 Anayasası'na göre, siyasal partilerin uymaları gereken ve uymamaları halinde kapatma nedeni teşkil eden anayasal ilkelere biri de, Türk Devletinin bağımsızlığının korunması ilkesidir (m. 2). Yani siyasal partiler bağımsız Türk Devletini başka bir devletin güdümü, yönetimi altına sokacak faaliyet ve hareketlerde bulunamazlar, bu yolda ödünler veremezler.

5 — **Lâikliğe aykırı hareket etmeme ilkesi :** Anayasa'nın Cumhuriyetin diğer niteliklerini sayan ikinci maddesinde yer alan ölçülerden biri de, Cumhuriyetin lâik niteliğidir. Şu halde siyasal partiler devletin lâiklik niteliğini giderecek hareket ve faaliyetlerde bulunamazlar. Tüzükleri ve programları da bu esasa aykırı olamaz. Buna aykırı hareket eden partiler, Anayasa'nın 19. ve 57. maddeleri hükümlerine göre temelli kapatılırlar. Bu konu üzerinde ileride Milli Nizam Partisi'nin kapatılması dolayısıyla ayrıntılı olarak duracağız.

(20) 1965 Siyasal Partiler Rejimi hakkında Bkz., Abadan, Yavuz, «Türk Siyasal Partiler Kanunu», A.Ü. SBF Dergisi, 21.10.1966, s. 171, 218.

6 — Siyasal partilerin uyacakları anayasal ilkelere bir de, Anayasanın 57. maddesinin ilk fıkrasında belirtilen ilkelere bir de olan «devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği» temel hükmüne saygı göstermektir. Bu temel hükme uymayan partiler de, Anayasa Mahkemesi tarafından temelli olarak kapatılırlar. 1961 Anayasası sisteminde siyasal parti kapatma nedenleri fıkrımızca sadece bunlardan ibaret olmayıp, bu ilkelere Anayasanın 2. maddesinde yer alan «sosyal hukuk devleti» ilkesini de eklemek gerekir. Ayrıca, egemenliğin kullanılmasının hiçbir surette belli bir kişiye zümreye veya sınıfa bırakılmayacağını öngören Anayasa'nın 4. maddesi bu esaslara aykırı hareket eden partiler için de kapatılma nedenidir. Yani böylece Anayasa diktaya yönelecek siyasal partileri, kişileri, zümreleri, veya sosyal bir sınıfı engellemektedir. Buna uymayacak siyasal partilerin Anayasa Mahkemesi'nce temelli kapatılacağı kuşkusuzdur.

Başka Parti Kapatma Nedenleri : Milli Güvenlik, Kamu Düzeni, Genel Ahlak : Prof. Tikveş'e göre, 1961 Anayasası'nda parti kapatma nedenleri sadece bunlar olmayıp, başka nedenlerle de kapatma mümkündür. Bu nedenler, Tikveş'e göre, 1961 Anayasası'nın 29. maddesinde (21) belirtilen «Milli güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunmasıdır» (22) zira, 1961 Anayasası'nı yapanlar ve Siyasal Partiler Kanunu ile partilerin çalışma alanlarını düzenleyenler, partilerin birer dernek oldukları yolundaki **Alman Siyasal Partiler Kanunu'nun parti tanımından hareket etmişlerdi** (23).

(21) Anayasanın 29. maddesi 1961 yılındaki ilk şekliyle şöyleydi : Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak ancak kamu düzenini veya genel ahlakı korumak için kanunla sınırlandırılabilir.» Bu madde 22.9.1971 tarihinde (12 Mart müdahalesinden sonra) yapılan Anayasa değişikliği ile şu şekli almıştır. «Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. Kanun devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması maksadıyla sınır koyabilir. Hiç kimse bir derneğe üye olma veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernekler Kanunun gösterdiği hallerde hakim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, hakim kararına kadar kanunun açıkça yetkili kıldığı mercurin emriyle faaliyetten alıkonabilir.»

(22) Tikveş, Özkan, a.g.m., s. 311.

(23) Tikveş, Özkan, a.g.m., s. 303 vd.

Federal Alman (Bonn) Anayasası'na Göre Parti Kapatma Nedenleri

Türk Anayasası'na hem genelde hem de siyasal partiler ve Anayasa yargısı konusunda geniş ölçüde modellik ve kaynaklık etmiş bulunan 1949 Bonn Federal Alman Anayasası'na göre (m. 21) şu partilerin Alman Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılacağı öngörülmüştür :

1. **Alman Federal Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye sokan partiler.**
2. **Hürriyetçi, demokratik, temel düzeni yok etmeyi veya ihlâl etmeyi amaçlayan siyasal partiler.**

21. madde uyarınca Alman Anayasa Mahkemesi 1952 ve 1956 yıllarında iki siyasal partiyi kapatmıştır. Bunlardan biri 1952 yılında Nazi eğilimli Sosyalist Devlet Partisinin kapatılması; diğeri 1956 yılında Komünist eğilimli bir partinin kapatılmasıdır. Burada dikkat edilecek nokta, o tarihlerde Alman Siyasal Partiler Kanunu'nun daha henüz çıkarılmamış olmasıdır. Buna rağmen **Anayasa Mahkemesi doğrudan doğruya** Anayasadaki bu hükme dayanarak bu partileri kapatmıştır. (Alman Siyasal Partiler Kanunu, 1967 yılında çıkarılmıştır.)

Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nin müstakar içtihatlarına göre, bir siyasal partinin kapatılma yoluyla siyasal hayatın dışına atılabilmesi : **bu partinin hür demokratik düzenin en yüksek prensiplerini reddettiği durumlarda düşünülebilir.** Siyasal parti yetkili organlarında hem böyle bir amaç septanmalı hem de, bu amaca yönelik somut hazırlıklarda ve girişimlerde bulunulmalıdır. Yine Alman Federal Anayasa Mahkemesinin temel görüşüne göre, bir partinin kapatılabilmesinde gerekli olan Anayasa'ya aykırı amaçların; partinin programından, tüzüğünden, parti yetkili organ ve kademelerinin açıklamalarından, parti ideolojilerinin, teorisyenlerinin yazılarından, parti ileri gelenlerinin demeçlerinden, konuşmalarından, partide kullanılan eğitim ve propaganda araçlarından, partinin yayınladığı dergi ve gazetelerden anlaşılması ve ortaya çıkarılması gerekir (24). Böylece bir siyasal

(24) Alman Anayasa Mahkemesi yukarıda sözü edilen Nazi eğilimli partinin kapatılmasında şöyle demiştir. «Siyasal Partiler, Anayasaya aykırılıklarına hükmedilmedikçe, siyasal iradenin oluşumuna serbestçe katılma fonksiyonlarına yerine getirirler. Siyasal partiler kendilerine tanınan hürriyetlerden kayıtsız şartsız yararlanırlar. Siyasal partilere sağlanan kanuni himaye partinin bütün örgütlerine de tanınır.»

partinin kapatılması gibi çok önemli bir konuda çok etraflı derine inen, somut delillere ve doğru bilgi ve bulgulara ihtiyaç vardır. Anayasa Mahkemesi bu bulgulara göre kararını verecektir.

1961 Anayasası'na ve bu Anayasa uyarınca 1965 yılında çıkarılan 648 sayılı Siyasal Partiler Kanununa göre başlıca parti kapatma nedenleri bunlardır. Fakat aynı zamanda bu Anayasanın 57. maddesi partilerin sadece faaliyetlerinin değil, tüzüklerinin ve programlarının da «İnsan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak» zorunda olduklarını belirtmiştir. Yani program ve tüzükleri bu esaslara aykırı olan siyasal partiler de Anayasa Mahkemesi tarafından temelli olarak kapatılacaktır.

12 Mart Muhtarası Dönemi

12 Mart 1971 döneminde yapılan Anayasa değişikliği, dernek kurma hakkındaki 1961 Anayasası'ndaki hükmü (m. 29) değiştirmiştir. Yalnız Tikveş'in Alman Siyasi Partiler Kanunu'ndan ve Federal Alman Anayasa Mahkemesi kararından esinlenerek öne sürdüğü gibi parti kapatma nedenlerini bu maddeye dayanarak çok genişletmek, örneğin bu maddedeki «kamu düzeni» kavramına dayanarak bir partinin kapatılmasına gitmek bazı hallerde tehlikeli ve sakıncalı olabilir. Çünkü kamu düzeni gibi kavramlar, aslında sınırları pek iyi belli olmayan, bulutlu, her anlama çekilebilecek ve geniş siyasal takdiri unsurları da içeren kavramlardır. Örneğin, kanuna aykırı olarak toplantısını belirli saat dışına taşıran veya yürüyüş kolunu belirli güzergâhtan geçirmeyerek, kanunu ihlal eden bir parti kuşkusuz kamu düzeninin ihlâl etmiş olmaktadır. Şimdi bu parti bu nedenlerle kapatılacak mıdır? Öte yandan kanımızca Türk Anayasa Koyucusu, yukarıda bahsettiğimiz 1950-60 dönemindeki siyasal partilerin, o zamanki hükümlere göre, bir siyasal dernek sayılıp normal mahkemelerce kapatılabilmelerini önlemek ve bu çok önemli konuyu Anayasa'ya ve Anayasa uyarınca bir Siyasal Partiler Kanunu'na göre düzenlemekle siyasal partileri alelade bir siyasal dernek hüviyetinden kurtarmak istemiştir. Tikveş'in görüşü kabul edilecek olursa, o zaman şöyle denecektir: Siyasal Partiler aslında bir dernektirler; siyasal bir dernektirler. Siyasal partilerin Anayasa ile düzenlenen ve kapatılmaları çok özel şartlara ve usullere bağlanan birer dernek oldukları görüşü belli ölçüde kabul edilebilir, ama sayın Tikveş'in bu konuda vardığı sonuca, yani 29. maddede derneklerin kapatılması nedenlerinin,

örneğin kamu düzenin parti tarafından ihlali nedeniyle dernek gibi kapatılması gerektiği yolundaki düşüncesine katılamıyoruz. Kanımızca kanun koyucu bu maddede siyasal partiler için değil, alelâde dernekler için yeni kapatma nedenleri getirmek istemiştir. 12 Mart öncesi dernek faaliyetlerinin aldığı şekil üzerine bu yola gitmek zorunluluğunu duymuştur. Çünkü o dönemde, çeşitli adlarla çalışan ve bazıları «güzelleştirme derneği» gibi masum görünüşler taşıyan 40.000'den ziyade dernek faaliyette bulunuyordu (25).

Anayasa'daki Lâiklik İlkesine Aykırı Hareket Nedeniyle Parti Kapatılması : Milli Nizam Partisi'nin Kapatılması Olayı

1961 Anayasası'ndaki lâiklik ilkesine dayanılarak bir partinin kapatılması olayı 20 Mayıs 1971 tarihinde Anayasa Mahkemesinin Milli Nizam Partisi'nin kapatılması hususundaki kararıyla ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet Başsavcısının bu dava ile ilgili iddianamesinde parti liderinin ve Genel İdare Kurulu üyelerinin lâiklik ilkesine aykırı beyanlarda bulundukları ve eylemler yaptıkları iddia olunmuştur. Anayasa Mahkemesi davaya dosya üzerinde bakmıştır. (Davanın duruşmalı olarak yapılmasını öngören Siyasi Partiler Kanunu'nun 108. maddesi, daha önce Anayasa Mahkemesince Anayasa'nın 148. maddesine aykırı görülerek iptal edilmişti (26).

Anayasa Mahkemesi, Başsavcının bu iddiasını esas itibarıyla yerinde bulmuş ve partiyi temelli kapatmıştır. Anayasa Mahkemesinin kapatma ile ilgili kararının hüküm fıkrasında «Milli Nizam Partisi'nin faaliyetlerinin Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'nun hükümlerine aykırı düştüğü ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunun 111. maddesinde belirtilen kapatma koşullarının gerçekleştiği ifade edilmiştir. Karar oybirliği ile alınmıştır. (İlginc olan nokta, bu parti hakkındaki kapatma davasının 8.4.1971 tarihinde, yani 12 Mart Muhtırasını izleyen olağanüstü dönemde açılmış olmasıdır. Mahkeme kararını 20.5.1971 tarihinde vermiştir.)

(25) Yeni Siyasi Partiler Kanunu bu boşluğu görerek yeni düzenlemelerde genel ahlak v.s. kavramlarını da partilerin uyacakları esaslar arasında açıkça belirtmiştir.

(26) Bilindiği üzere 1961 Anayasası'nın Anayasa Mahkemesinin Yargılama ve Çalışma Usulünü belirleyen 148. maddesi 12 Mart döneminde, (20.3.1973 tarihinde) yayınlanan 1699 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve ikinci fıkra da şu şekli almıştır: «Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar ile Siyasi Partilerin kapatılması hakkındaki davalar dışındaki işleri dosya üzerinde inceler, ancak gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere Hâkimleri çağırır.»

1961 Anayasası'nda Lâiklik İlkesi (27)

Anayasa Mahkemesi, bu kararında (28) temel olarak Anayasanın din ve vicdan hürriyeti başlığını taşıyan 19. maddesinin son fıkrasına dayanmıştır. Bu fıkra, devletin laik niteliğini anlatmaktadır. 19. madde o zaman şu şekilde idi (29): «herkes vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Kamu düzenine veya genel ahlâka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmayan ibadetler, dinî ayin ve törenler serbesttir.

Kimse ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Kimse dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz.

Din eğitimi ve öğrenimi ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır.

Kimse devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne surette olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna göre cezalandırılır; dernekler, yetkili mahkemece ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesince temelli kapatılırlar.»

648 Sayılı Siyasal Partiler Kanunu'na Göre Lâiklik İlkesi

Millî Nizam Partisi'nin kapatılması davasında 1961 Anayasası'nın 2., 19., 57. ve 148. maddeleri uyarınca kararını veren Anayasa Mahke-

(27) Lâiklik ilkesi hakkında geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. Dâver, Bülent, *Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik*, A.Ü.S.B.F. Y., 1955, Ankara.

(28) Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı ve lâiklik ilkesinin yorumu hakkında bkz. Tikveş, Özkan, «Cumhuriyetimizin Elli Yıllık Döneminde Lâikliğe Aykırı Partilerin Kapatılması Sorunu», I.Ü.H.F.M., 1973, İstanbul, s. 280 vd.

(29) 19. maddenin konuyla ilgili son fıkrası 22.9.1971 tarihinde (12 Mart dönemi) yayımlanan 1488 sayılı Kanunla şu şekilde değişmiştir. «Kimse devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez veya kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan (gerçek ve tüzel kişiler) hakkında kanunun gösterdiği hükümler uygulanır ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.»

mesi, Anayasanın öngördüğü ve 1965 yılında çıkarılan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 92. maddesine de atıfta bulunmuştur. Anayasa'nın 19. maddesine paralel olarak düzenlenen Siyasi Partiler Kanunu'nun 92. maddesine göre «siyasi partiler Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini değiştiremezler.»

Anayasa Komisyonu sözcüsü, lâiklik ilkesi görüşülürken «genel oyun kabul edildiği fakat okuyup yazma oranının düşük olduğu bir memlekette halkın bir an için gaflet göstermesinden yararlanılarak teokratik devletin amacına ulaşabileceğini» söylemişti (30).

1 — Siyasi Partiler Kanunu'na göre, herhangi bir parti Halifellik isteyemez ve Halifeliğin geri getirilmesi için çalışamaz (m. 93).

2 — 94. maddede lâik devlet düzeninin korunması zikredilmiştir. Lâik devlet düzeninden maksat, teokrasinin değil, milletin egemenliğinin kabul edilmesidir. (Siyasi Partiler Kanunu, 19. maddesinin son fıkrasındaki kapatma nedenlerini ve unsurlarını (sosyal, iktisadi, hukuki...) aynen tekrarlamış, ancak siyasi kelimesine yer vermemiştir. Kanımızca kanun koyucu bu üç unsurun özellikle sosyal teriminin siyasiyle de kapsadığını zımnen kabul etmiştir.)

3 — Siyasi Partiler Kanunu'nun 95. maddesine göre de, din, mezhep, tarikat esaslarına veya adlarına dayanan partiler kurulamaz.

4 — Siyasi Partiler Kanunu'nun 96. maddesine göre, siyasi partiler dini gösteri yapamazlar.

5 — Siyasi Partiler Atatürk Devrimlerinin korunması ile ilgili kanunlara aykırı hareket edemezler. Her ne kadar 19. maddede Devrim Kanunlarından bahsedilmişse de 153. maddede «Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacını güden Devrim Kanunlarından söz edildiğine göre, bu devrim kanunlarının da 19. maddede yazılı «devletin sosyal, iktisadi, siyasi, hukuki temel düzenini» teşkil ettiği muhakkaktır. Bu itibarla Siyasi Partiler Kanunu'nun 97. maddesi

(30) 1961 Anayasası devrimlerle ilgili kanunlar hakkında Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla dava açılmıyacağını öngörmüştür. Bu Anayasanın 4. kramı «Çeşitli Hükümler» başlığı altında «Devrim Kanunlarının korunmasından söz etmiştir. Anayasanın 153. maddesine göre «Bu anayasanın hiç bir hükmü Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacını güden ve Anayasa'da gösterilen Devrim Kanunlarının, bu Anayasa'nın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılmaz ve yorumlanamaz.»

sinde Devrim Kanunlarından söz etmesi ve bunları lâiklik ilkesi ile ilgili görmesi yerindedir.

Anayasa Mahkemesi'nin Esas İtibariyle Bölücülük Nedeniyle Parti Kapatması

Anayasa Mahkemesi yine 12 Mart 1971 tarihinden sonra açılan bir davada Türkiye İşçi Partisi hakkında **esas itibariyle bölücülük** **nedenine dayanarak** Türkiye İşçi Partisi'nin kapatılmasına karar vermiştir. 20.7.1971; E. 1971/3 dosya sayılı ve Resmi Gazete'nin 6.11.1972 tarihli 14064 sayılı nüshasında yayınlanan karara göre olay şöyle olmuştur :

Cumhuriyet Başsavcısı, 1970 yılında yaptığı 4. Büyük Kongresi'nde Türkiye İşçi Partisi'nin aldığı kararların 6. bölümünde, Doğu sorunu nu bir azınlık sorunu haline soktuğunu ileri sürmüş ve böylece Anayasanın (31) üçüncü ve elliyedinci (32) maddelerinde öngörülen «Türk Devletinin ülkesi ve ulusuyla bir bütün oluşturduğu yolundaki **Anayasa Hükümlerinin**» ihlâl edildiğini söylemiştir. Başsavcı ayrıca 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun «her türlü bölücü davranışları yasaklayan 87. ve 89. maddelere aykırı davranıldığını belirtmiş, bu nedenle Anayasa'nın 57. ve Siyasi Partiler Kanunu'nun 87. ve 88. maddelerine ve ayrıca Siyasi Partiler Kanunu'nun 111/2. maddesine dayanarak partinin kapatılmasını istemiştir.

Anayasa Mahkemesi 12 Mart Muhtırasından hemen sonra açılan bu ikinci davada (birinci dava MNP ile ilgili olup, bu parti biraz evvel söylediğimiz gibi, lâiklik ilkesine aykırılık gerekçesiyle Anayasa Mahkemesince kapatılmıştı) Başsavcının istemi üzerine oybirliğiyle bu partinin, Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'na aykırı olarak, bölücülük yaptığını ve Parti'nin Türkiye ülkesi üzerinde kültür ve dil farklılıklarına dayanan azınlık bulunduğunu iddia etmekle de Siyasi Partiler

(31) Devletin bütünlüğü, resmi dili ve başkentinden zahsedan Anayasanın 3. maddesi aynen şöyledir :

«Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmi dil Türkçe'dir. Başkent Ankara'dır.»

(32) 57. maddeye ait Anayasa gerekçesinde şöyle denilmekteydi : «Devlet hayatında olağanüstü bir role sahip olan Siyasi Partilerin demokrasi düzenini ve Cumhuriyetin ilkelerini tahrip edici bir kuvvet haline gelerek cemiyeti felâkete sürüklemesi karşısında Devletin sayırcı kalamıyacağı aşîkârdır.»

Kanunu'nun 89. maddesini ihlal ettiğini karara bağlamıştı. Anayasa Mahkemesi MNP kararında olduğu gibi, bu davada da Siyasi Partiler Kanununun 111. maddesinin 2. fıkrasına dayanmıştı (33).

Anayasa Mahkemesi TİP'in 4. Büyük Kongresi'nde aldığı kararlardan 6. Bölümde yer alan «işçi sınıfının ve onun öncü örgütü partimizin öncülüğünde yürütülen sosyalist devrim mücadelesini tek bir devrimci dalga halinde bütünleştirmek için, Kürt ve Türk sosyalistlerinin parti içinde omuz omuza çalışmaları gerektiği» ibaresi üzerinde durmuştur. Anayasa Mahkemesi ayrıca TİP kongresinde alınan kararda «Partinin Kürt sorununa işçi sınıfının sosyalist devrim mücadelesinin gerekleri açısından baktığını kabul ve ilân eder» dendiğini hatırlatmıştır. Sonuç olarak parti bu nedenlerle temelli olarak kapatılmıştır.

Anayasa Mahkemesi bu kararını da, MNP'de olduğu gibi, 12 Mart dönemi içinde vermiştir. Ve böylece de 1961 Anayasası'nın radikal dinci sağ ve bölücülükle elele veren radikal solu dışladığını kabul etmiştir. Ancak birinci davada Anayasa Mahkemesi MNP'yi 19. maddede unsurları belirtilen lâiklik ilkesine aykırı hareket ve faaliyetler nedeniyle kapattığı halde TİP'i sosyalizm, marksizm ya da komünizm ilkelerine dayandığı ya da Anayasa'nın «egemenliğin kullanılması hiç bir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz.» yolundaki 4. maddesinin 3. fıkrasına değil; devletin bütünlüğü ile ilgili 3. maddesine dayanarak kapatmıştır. Anayasa Mahkemesi, kanımızca, 1961 Anayasası'nın esas itibarıyla radikal solu ve sağı dışlayan fakat radikal dinci sağ daha çok sınırlayan siyasal fikir, düşünce ve siyasal parti örgütlenişi bakımından getirdiği sistem ve ölçülere uyarak doğru karar vermiştir diyebiliriz.

Ancak burada dikkatimizi çeken nokta şu olmuştur: Daha önce de siyasal partilerin Anayasa'ya ve Siyasi Partiler Kanununa rağmen bunlara aykırı hareketler olduğu konusunda çeşitli tarihlerde yakın-

(33) 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 111. maddesinin 2. fıkrası, «Parti Genel Kongresince veya merkez karar organı veya merkez yönetim organınca bu Kanunun 4. kısmında yer alan maddelere aykırı karar alınması... veya genelge ve bildiriler yayınlanması halinde partinin Anayasa Mahkemesince temelli kapatılacağını» öngörmektedir.

mafar olmuş, basında yazılar çıkmış ve hatta bazı kanallardan resmi teşebbüslerde bulunulmuştur (34).

DÖRDÜNCÜ KESİM : 1982 ANAYASASI DÖNEMİ VE ANAYASA MAHKEMESİ

Türk siyasi hayatı 12 Eylül 1980'de yeni bir kesinti ile karşılaşmış ve demokrasiye, «daha sağlıklı bir demokratik rejimin kurulması amacıyla» bir süre ara verilmiştir.

12 Eylül 1980 - 1982 Dönemi

12 Eylül 1980 müdahalesiyle iktidarı ele alan Türk Silahlı Kuvvetleri, kendi bünyesi içinden çıkardığı Milli Güvenlik Konseyi yoluyla, kanunlar yapmış ve kararlar almıştır. Milli Güvenlik Konseyi'nin konumuzla ilgili kararı (7 numaralı bildiri) ile bütün siyasi partilerin tüm merkez, il, ilçe ve diğer teşkilatları ile kadın ve gençlik kollarının temsilcilik, lokal ve diğer adlarla kurulan her türlü yardımcı kuruluş ve yan organlarının faaliyetleri yasaklanmıştı. Bu bildiri aslında siyasi partileri feshetmemiş, sadece siyasi partileri faaliyetlerini durdurmuş idi.

Milli Güvenlik Konseyi'nin 12 Eylül'den sonra 7 numaralı Bildirisi ile faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin mallarının idaresi, mal varlıklarına ilişkin menfaatlerinin korunması 27.10.1980 tarihinde çıkarılan Kanunda öngörülen kayyımlar tarafından sağlanmıştır. Kanun 4. maddesinde kayyımların görevlerini Sıkıyönetim Komutanının gözetim ve talimatı altında yerine getireceklerini belirtmiştir.

[34]. Örneğin, 21.9.1984 tarihinde devrin Genelkurmay Başkanı Yasama Başkanlarına ve Başbakan'a birer mektup göndererek «parti kongrelerinde sarfedilen bazı sözlerin ilgililerle birlikte bir kere daha tezekkür buyurulmasını» istemiştir. Genel Kurmay Başkanından gelen bu uyarı üzerine Devlet Başkanı ve Siyasi Parti organlarının yetkili temsilcileriyle birlikte bir toplantı yapılmış ve Siyasi Partiler Kanununun bir an önce çıkarılmasının zorunlu olduğu kamuoyuna duyurulmuştur. Nitekim bir yıl sonra Anayasa'nın öngördüğü Siyasi Partiler Kanunu çıkarılmıştır. Kanunun Anayasa'nın kabulünden 4 yıl sonra çıkarılabilmiş olması, üzerinde düşünülecek bir olaydır ve bu konudaki siyasi partilerin uysamaz, katı tutumlarının bir işareti olsa gerektir. Unutmayalım ki, o dönemde hiçbir parti Meclis'te çoğunluğu elinde bulundurmamakta ve ülke, koalisyon hükümetleriyle yönetilmekte idi.

Bunden sonra Milli Güvenlik Konseyi 16.10.1981 tarihinde çıkardığı 2533 sayılı (35) «Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun'la» (m. 1) şu hükmü getirmiştir. «12 Eylül 1980 tarihinde kurulmuş olan ve faaliyetleri Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 numaralı Bildirisi ile yasaklanmış bulunan bütün siyasi partiler, tüm merkez, il, ilçe ve diğer şube teşkilâtları, kadın ve gençlik kolları, temsilcilik, lokal ve diğer adlarla kurulan her türlü yardımcı kuruluş ve yan organları ile birlikte feshedilmişlerdir.» Kanun'un 2. maddesi, feshedilmiş bulunan siyasi partilerin ve her türlü yardımcı kuruluş ve yan organlarının (para dahil) taşınır taşınmaz bütün mallarının, Kanun yürürlüğe girdiği tarihte Hazine'ye geçeceğini öngörmüştür. Bu kanun 7. maddesinde, 13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile ek ve değişikliklerini de yürürlükten kaldırmıştır (36).

1982 Anayasasına Göre Siyasal Partiler Rejimi ve Anayasa Mahkemesi

12 Eylül harekâtıyla zikrettiğimiz karar ve kanunlarla siyasi faaliyetleri ve siyasi hayatları önce durdurulan, daha sonra sona erdirilen siyasi partiler rejimi 1982 yılında kabul edilen Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri ile yeniden düzenlenmiştir. Siyasal Partilerin 68. maddedeki yeni rejimi esas itibarıyla 1961 Anayasası'nın 57. maddesindeki düzenlemeye benzemekle beraber, eskisinden farklı olarak yeni Anayasa siyasi partilerin tüzük ve programlarının ve faaliyetlerinin «millet egemenliği» ilkesine aykırı olmayacağını belirtmiş, ayrıca eskisinden farklı olarak «sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partilerin kurulamayacağını» belirtmiştir. Kanımızca, 82 Anayasası'ndaki bu yeni ilâve edilen fıkra kuşkusuz Anayasa Mahkemesi'nin görevini yapmasına daha büyük açıklık ve aydınlık getirmiştir. Böylece tebliğimizde daha önce değindiğimiz bir boşluğu Anayasa yapıcıları doldurmak istemişlerdir. Her ne kadar 1961 Anayasası 4. maddesinde egemenliğin kullanılmasının «hiç bir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamayacağı»nı belirtmiş ise de, siyasi partiler deyimi o maddede yer almamıştır. Yani siyasi partilerin kapatılma nedenleri arasında sınıf veya zümre egemenliği veya her

(35) Bkz. Resmi Gazete, 16 Ekim 1981 - Sayı 17486, Mükerrer.

(36) Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun ile bu kanun gereğince Hazineye intikal eden malların tasfiyesine ilişkin Yönetmelik de 28.11.1981 tarihinde Resmi Gazete'nin 17528 sayılı nüshasında yayımlanmıştır.

hangi bir tür diktatörlüğün savunulmasının yerleştirilmesinin amaçlanması bu defa yeni Anayasa'nın 68. maddesi ile açıkca yasaklanmıştır. Anayasa böyle siyasal partiler kurulamayacağını kesin olarak belirtmiştir.

Bu maddenin gerekçesinde şöyle denilmektedir : «1961 Anayasası'nda anayasanın sağa ve sola ne oranda açık olduğu, ilk yıllardan beri tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle bu gibi tartışmalara son vermek için, Türkiye'de bundan böyle sınıf ve zümre esasını, komünizmi, faşizmi, teokrasiyi veya her hangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi esas alan siyasal partilerin kurulamayacağı kabul edilmiştir.» Yeni Anayasa ayrıca siyasal partilerin teşkilatlanmalarına ve faaliyetlerine yeni kısıntılar ve sınırlamalar getirmiştir (37).

Yeni Anayasa'nın 69. maddesi siyasal partilerin uyacakları esasları şöyle belirtmiştir : «Siyasal partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar; Anayasa'nın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılır.» (38).

69. madde 1961 Anayasası'ndan farklı olarak şu yeni hükmü de getirmiştir : «Siyasal partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile siyasal ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar, bunlardan maddi yardım alamazlar.»

Siyasal partilerin parti için çalışmaları ve kararları demokrasi esaslarına aykırı olamaz.»

Siyasal partilerin mali denetimi Anayasa Mahkemesi'nce yapılır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukuki durumlarının Anayasa ve Kanun hüküm-

(37) Bu kısıntılar 68 maddenin son iki fıkrasında şu şekilde belirtilmiştir : «Siyasal Partiler yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

Hâldimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, yüksek öğretim kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile, yaptıkları hizmet bakımından içi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları siyasal partilere giremezler.»

(38) Yeni Anayasa'nın 14. maddesi temel hak ve hürriyetlerin bütününe kullanılması esasını getirmektedir. Esas itibarıyla İnsan Hakları Evrensel Democinden ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden esinlenerek meydana getirilen bu maddedeki yasaklamalara biraz sonra değinilecektir.

lerine uygunluğunu, kuruluşların takiben ve öncelikle denetler ve faaliyetlerini de takip eder.

Siyasi partilerin kapatılması Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi'nce karara bağlanır.

Temelli kapatılan siyasi partilerin kurucuları ile her kademedeki yöneticileri; yeni bir siyasi partinin kurucusu, yöneticisi ve denetçisi olmayacakları gibi, kapatılmış bir siyasi partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasi parti de kurulamaz.

Siyasi partiler, yabancı derneklerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan her hangi bir suretle aynı ve nakdi yardım alamazlar, bunlardan emir alamazlar ve bunların Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü aleyhindeki karar ve faaliyetlerine katılamazlar (39). Bu fıkra hükümlerine aykırı hareket eden siyasi partiler de temelli kapatılır.

Siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetleme ve kapatılmaları yukarıdaki esaslar dairesinde kanunla düzenlenir. «Anayasanın öngördüğü kanun (Siyasi Partiler Kanunu) 22.4.1983 tarihinde 2820 numara ile kabul edilmiştir» (40).

1982 Anayasası'nın 69. maddesi, biraz evvel söylediğimiz gibi siyasal partilerin uymaları gereken esaslar arasında bu Anayasa'nın 14. maddesini de zikretmiştir. «Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması» ile ilgili olan 14. maddeye göre «Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiç biri devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak (41) veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamazlar.

(39) Bu fıkra hükümleri 1961 Anayasası'nda mevcut olmayıp, 1961-1980 döneminde bazı siyasi partilerin yabancı siyasal partilerle birlikte çalışmalarını ve yurt dışında bazı mensupların giriştikleri eylem ve faaliyetler dolayısıyla bir tepki olarak yeni Anayasa'ya konulmuştur.

(40) Bkz. Resmi Gazete, 24 Nisan 1983, Sayı 18027.

(41) Bkz., Anayasa m. 6, fıkra 3: «Egemenliğin kullanılması, hiç bir surette hiç bir kişiye zümreye veya sınıfa bırakılamaz.» Yine bkz. Anayasa m. 88, Fıkra 5: «Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz.»

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler kanunla düzenlenir. Anayasanın hiç bir hükmü Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şeklinde yorumlanamaz.

1983 Tarihli Siyasi Partiler Kanununa Göre Siyasi Partiler

Anayasanın öngördüğü Siyasi Partiler Kanunu, evvelce de söylediğimiz gibi, 22 Nisan 1983 tarihinde kabul edilmiş ve 24 Nisan 1983 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Siyasi Partiler Kanunu siyasi partileri millî iradenin oluşmasını sağlayacak kuruluşlar olarak (m. 3) göstermekte, ayrıca siyasi partileri demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak nitelemekte ve bunların Atatürk ilke inkılaplarına bağlı olarak çalışacaklarını; siyasal partilerin kuruluşlarının, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararlarının Anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamayacağını belirtmektedir (m. 4).

Siyasi Partiler Kanunu'na göre, Cumhuriyet Başsavcılığı partilerin kuruluşunu denetlemektedir. Kanunun 9. maddesine göre, Cumhuriyet Başsavcılığı kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kuruluşların hukukî durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu ve belgelerinin tamam olup olmadığını, kuruluşlarını takiben, öncelikle ve ivedilikle inceler. Tesbit ettiği noksanlıkların giderilmesini ister. 30 gün içinde noksanlık giderilmediği veya istenen ek bilgi ve belgeler gönderilmediği takdirde, siyasal partilerin kapatılmasına dair hükümler uygulanır. 10. maddeye göre ise, Cumhuriyet Başsavcılığınca her siyasi parti için bir sicil dosyası tutulur ve sicile bir takım bilgilerle partilerin kapatılmaları veya kapanmaları ile ilgili bilgiler de işlenir. Maddeye göre bu siciller herkese açıktır.

Siyasi Partiler Kanunu, Anayasa Mahkemesi'nce yapılacak mali denetimden 74. maddesinde söz etmektedir. Buna göre partilerin genel başkanları karara bağlanarak birleştirilmiş bulunan kesin hesapları Anayasa Mahkemesine ve bilgi için Cumhuriyet Başsavcılığına Haziran ayı sonuna kadar vermek zorundadırlar. Anayasa Mahkemesi kesin hesaplara ait bilgilerin belgelendirilmesini 75. maddeye göre siyasi partilerden her zaman isteyebilir. Anayasa Mahkemesi denetimin evrak üzerinde yapar.

Konumuz bakımından asıl mesele Siyasi Partiler Kanunu'nun siyasi partilerle ilgili yasaklarıdır.

Siyasal Partilerin Amaç ve Faaliyetleri ile İlgili Yasaklar

Siyasi Partiler Kanunu bu yasakları şöyle göstermiştir :

1 — Demokratik devlet düzeninin korunması ile ilgili yasaklar (m. 78),

2 — Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması (m. 84),

3 — Atatürk'e saygı ilkesi -Siyasi partiler Atatürk'ün şahsiyet ve faaliyetlerini veya hatırasını kötülemek veya küçük düşürmek amacını güdemez ve buna yol açabilecek davranış ve faaliyette bulunamazlar. Parti adlarıyla ambleminde Atatürk'ün adını kullanamazlar (m. 85).

4 — Siyasi Partiler Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğinin değiştirilmesi ve Halifeliğin yeniden kurulması amacını güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar (m. 86).

5 — Siyasi partiler dini ve dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemezler.(42).

6 — Siyasi partiler dini tören ve ayin tertipleyemezler veya parti sıfatıyla bu tören ve ayinlere katılamazlar. Siyasi partiler dini bayramları, ayinleri ve cenaze törenlerini parti gösterilerine ve propagandalarına vesile yapamazlar (m. 88).

7 — Yine Siyasal Partiler Kanunu'na göre, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerine ilişkin Anayasa'nın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler (m. 89).

8 — Siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetleri Anayasaya ve Kanun hükümlerine aykırı olamaz (m. 90).

9 — Siyasal Partiler kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremezler, dernek ve vakıf kuramazlar (m. 91).

10 — Siyasi partilerin sendika, vakıf, kooperatif ve meslek kuruluşlarıyla siyasi ilişki kurmaları ve işbirliği yapmaları yasaktır (m. 92).

(42) Kanunun bu hükmü Anayasa'nın 24. maddesinin son fıkrasındaki hükme paralel olarak düzenlenmiştir.

11 — Siyasi parti içi çalışmaların demokratik esaslarına uygun olma zorunluluğu vardır (m. 93).

12 — Siyasi partilerde üniforma giyme ve güvenlik kuvvetlerinin görevlerini üstlenme yasağı vardır (m. 94).

13 — Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin denetimi ile ilgili bir örnek olay teşkil eden ve biraz sonra inceleyeceğimiz Doğru Yol Partisi'nin kapatılması istemiyle açtığı davada söz konusu edeceğimiz önemli ve tartışmalı bir konu da, temelli kapatılan siyasi parti mensuplarının durumlarıyla ilgili 95. maddedir. Bu maddeye göre, «Temelli kapatılan siyasi partilerin kapatılma tarihinde üyelliği devam eden kurucuların genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile her kademedeki yönetim ve disiplin kurulu üyeleri ve TBMM siyasi parti grubu üyeleri, başka bir siyasi partinin kurucusu, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Bunlardan fiilleriyle siyasi partinin kapatılmasına neden olanlar on yıl süreyle başka bir siyasi partiye alınamazlar ve milletvekilliği için aday olamazlar.

Kapatılmış bir siyasi parti mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasi parti de kurulamaz (43).

14 — Siyasi Partiler Kanunu, siyasi partilerin feshine dair 2533 sayılı kanun gereğince kapatılmış bulunan siyasi partiler ile, bu tarihten önce ne sebeble olursa olsun kapatılmış siyasi partilerin isimleri, amblemleri, rûmuzları, rozetleri ve benzeri işaretleri ile daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamaların siyasi partilerce kullanılamayacağını 96. maddede öngörmektedir. (fıkra 1).

Aynı maddeye göre, «kurulacak siyasi partiler, kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemezler ve böyle bir iddiada bulunamazlar» (fıkra 2).

Yine 96. maddenin 3. fıkrasına göre, «komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal, sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz, veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz».

15 — Siyasi partilerle ilgili diğer önemli bir yasak da, 12 Eylül 1980 Harekâtına karşı beyan ve tutum yasağıdır. Kanunun 97. maddesine göre, «siyasi partiler Anayasanın başlangıç kısmında yazılı se-

(43) Bkz. Anayasa Geçici Madde 4.

beplerle Türk Silahlı Kuvvetlerinin milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 Harekâtına ve Millî Güvenlik Konseyi'nin karar ve icratına karşı herhangi bir tutum, beyan ve davranış içinde bulunamazlar».

Siyasi Parti Faaliyetlerinin Yeniden Başlaması

Siyasi Partiler Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra aynı gün Millî Güvenlik Konseyi 24 Nisan 1983 tarih ve 76 numaralı Kararla (44) Siyasi Parti Faaliyetlerinde bulunmayı yasaklayan Millî Güvenlik Konseyi kararının yürürlükten kaldırıldığını belirtmiştir (m. 1).

76 sayılı karar «Devletin korunması, milletin bölünmez bütünlüğünün devam ettirilmesi ve demokrasiye geçişin kesinleşmesi temel hedefine ulaşabilmek için» aşağıdaki yasakların devamını zorunlu görmüştür (45).

a — 2533 sayılı Kanunla feshedilmiş bulunan, siyasi partilerin eski mensuplarınca, partilerini veya şahıslarını savunma amaçlı da olsa, 12 Eylül 1980 öncesine benzer çekişme ve çatışmaların aralarında yeniden canlandırılmasına sebep olacak ve bunların dışındaki kişilerce böyle bir ortamın oluşmasını teşvik ve tahrik edecek yazılı veya sözlü beyanda bulunulması,

b — Yeni partilerin ve mensuplarının, gerek kuruluş gerekse ilk milletvekili genel seçimi sırasında, kamuoyuna tanıtılmaları için yapılacak çeşitli faaliyetlerde, feshedilmiş siyasi partilere ve mensuplarına ilişkin olarak suçlayıcı, methedici veya savunucu nitelikte yazılı veya sözlü beyanda bulunulması,

c — 12 Eylül 1980'den bu yana ve bundan sonra Millî Güvenlik Konseyi'nin karar, bildiri ve icraatıyla Cumhurbaşkanı'nın halkı aydınlatmak için yurt içindeki yaptıkları ve yapacakları gezilerdeki beyanlarının ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu çerçevesinde Sıkıyönetim Komutanlarının koydukları yasaklar ve aldıkları kararlar ve beyanlarının tartışma ve eleştirme konusu yapılması,

(44) Bkz. 24 Nisan 1983 tarih ve 18027 sayılı Resmî Gazete.

(45) Madde 2 ve 3.

d — Anayasa'nın Geçici 4. maddesinin (a) bendi ile kendilerine özel yasak getirilen kişilerce (46) Türkiye'nin geçmiş veya gelecek siyasi ve hukuki durumlarıyla ilgili olarak sözlü veya yazılı beyanda bulunulması yasaktır.

Bu karar ile konulan yasaklara uymayanlar hakkında, fiilleri başka bir suçu oluştursa dahi, ayrıca 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun 16. maddesi uyarınca yasal işlem yapılacaktır.

Milli Güvenlik Konseyi 7 Temmuz 1983'te yayınlanan 31 nolu bildirisiyle siyasi partiler hakkında alınan şu önemli kararı kamuoyuna duyurmuştur (47).

1 — 16 Mayıs 1983 tarihinden bu yana bir kısım siyasi partiler, kuruluşları kesinleşerek faaliyete başlamış bulunmaktadır.

2 — Bu partilerin ve mensuplarının kuruluş, gelişme ve ilk milletvekilli genel seçimleri sırasında yapacakları tanıtma faaliyetlerinde uymak zorunda oldukları hususlar 76 sayılı Milli Güvenlik Konseyi kararıyla belirlenmiştir.

3 — Ancak, 298 sayılı **Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun**'un seçim propagandasına ilişkin hükümleri karşısında siyasi partilerin gelişme safhasındaki tanıtma faaliyetleri üzerinde olabilecek tereddütlerin giderilmesi maksadıyla aşağıdaki açıklamanın yapılmasına karar verilmiştir.

(46) 1982 Anayasası'nın Geçici 4. maddesinin birinci paragrafı şöyledir: «16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun'la feshedilmiş bulunan siyasi partilerden; 11 Eylül 1980'den sonra gerek parti tüzel kişiliği, gerek bunların merkez yöneticilerinden veya Parlamento üyelerinden her hangi biri hakkında Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabı'nın Birinci Bab'ında yer alan Devletin Şahsiyetine Karşı İşlenmiş Cürümlerden her hangi biri ile ilgili olarak kamu davası açılmış olanlarla, 11 Eylül 1980 tarihinde iktidar partisi ve ana muhalefet partisi durumunda bulunan siyasi partilerin;

a - 1 Ocak 1980 ve daha sonraki tarihlerde; Genel Başkan, Genel Başkan Yardımcıları veya vekilleri, Genel Sekreterleri, bunların yardımcıları ve Merkez Yönetim Kurulu veya benzeri organların üyeleri; Anayasa'nın halkoylaması sonucu kabûl tarihinden başlayarak 10 yıl süre ile siyasi parti kuramazlar; Anayasa hükümlerine dayalı olarak kurulacak siyasi partilere üye olamazlar; bu partiler tarafından veya bağımsız olarak milletvekilli genel ve ara seçimlerinde mahalli seçimlerde aday gösterilemezler ve aday olamazlar. Siyasi partilerle herhangi bir şekilde bağlantı kuramazlar ve siyasi partilerde fahri olarak bile herhangi bir görev alamazlar.

(47) Bkz. 7.7.1983 ve 18100 s. Resmî Gazete.

4 — Kuruluş müracaatını yapmış ve Milli Güvenlik Konseyi'nin incelemeleri sonunda yeterli sayıda kurucu üye ile kuruluşları kesinleşmiş siyasi partiler gelişme sağlamak maksadıyla yapacakları tanıtma faaliyetlerinde ve basın halkla ilişkilerinde 298 sayılı Kanun'da propaganda kapsamında açıklanan uygulamalarda bulunmamak 76 sayılı Milli Güvenlik Konseyi kararındaki kısıtlamalara uyma, diğer partileri ve mensuplarını küçük düşürücü unsurlar taşımamak ve kısır çekişmelere yol açmamak kaydıyla,

a — Programlarını, tüzüklerini ve bunlarla ilgili açıklamaları kapsayan kitap, mecmua veya broşür yayınlatabilirler,

b — Parti kurucuları ile çeşitli kademelerdeki parti yöneticilerini, özgeçmişleriyle tanıtan broşür yayınlatabilirler,

c — Kuruluş ve teşkilatlanma, üye kayıt durumları, diğer partilerle ilişkileri gibi faaliyetleri hakkında doğru bilgileri içeren bültenler çıkartabilirler.

d — İl, ilçe ve genel merkez binalarında parti üyeleri ile, program, tüzük ve siyasi faaliyetleri üzerinde verecekleri konferans ve yapacakları sohbet ve basın toplantılarında 298 sayılı Kanun ve 76 sayılı Milli Güvenlik Konseyi kararına karşı çıkamazlar.

e — Program ve tüzüklerini tanıtmak ve faaliyetlerini açıklamak maksadıyla basına ilân verebilirler.

f — İl ve ilçe teşkilatlarının kuruluşunda parti binalarının önünde Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan izin almak kaydıyla açılış törenleri düzenleyebilirler.

g — Her türlü yazışmada ve tebrik kartlarında parti amblemini kullanabilirler.

Milli Güvenlik Konseyi 6 Aralık 1983 tarihinde çıkardığı 2969 sayılı Kanunla da (48) «12 Eylül 1980 öncesi siyasi çekişme ve çatışma ortamına benzer bir durumun önlenmesi» konusunda bazı tedbirler almıştır. Bu kanunun 1. maddesinin (a) bendine göre «12 Eylül 1980 tarihinden sonra Kanun'la, Milli Güvenlik Konseyi veya Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan siyasi partilerin mensuplarından; partilerini veya kendilerini savunma amacıyla da olsa 12 Eylül 1980 öncesin-

(48) Bkz. Resmi Gazete 6 Aralık 1983, Sayı: 18243 mükerrer.

deki siyasi gelişme ve çatışma ortamına benzer bir durumun yeniden doğmasına yol açacak sözlü veya yazılı beyanda bulunanlarla siyasi parti mensubu olmasalar, bile böyle bir ortamın oluşmasını sözlü veya yazılı olarak teşvik veya tahrik edenler,

b — Kurulmuş veya kurulacak olan siyasi partilerin mensuplarından yukardaki bentte sözü edilen kapatılmış siyasi partilerin kapatılma tarihindeki merkez karar ve yönetim kurullarında bulunanları suçlayıcı, övücü veya savunucu nitelikte yazılı veya sözlü beyanda bulunanlar,

c — Milli Güvenlik Konseyi'nin Karar, Bildiri ve İcratıyla 12 Eylül 1980 tarihinden bu Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihe kadar geçen süre içerisinde Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı ve Milli Güvenlik Konseyi başkan ve üyelerinin beyanlarını sözlü veya yazılı olarak kötüleyici veya küçük düşürücü şekilde tartışma veya eleştirme konusu yapanlar (49),

Failleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca üç aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

Bu suçların yayın vasıtaları ile işlenmesi halinde verilecek ceza bir misli artırılır.

Kanun'un 2. maddesi, bu Kanun'da yazılı suçların Sıkıyönetim İlân edilen yerlerde işlenmesi halinde bu davalara Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinde bakılacağını öngörmüş bulunmaktadır.

Doğru Yol Partisi'nin Kapatılması İstemiyle Açılan Dava

Cumhuriyet Başsavcılığı 1982 Anayasası döneminde kurulan partilerden Doğru Yol Partisi'nin «eski partilerin (A.P. ve Büyük Türkiye Partisi'nin) devamı olduğunu öne sürerek Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu gereğince temelli kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'nde dava açmıştır. Cumhuriyet Başsavcılığı bu isteminde ayrıca, Parti'nin Milli Güvenlik Konseyi'nin 99 sayılı Kararı'na karşı da tutum, beyan ve davranış içinde bulunduğunu öne sürmüştür (50). Başsavcı, yeni kurulmuş olan Doğru Yol Partisi'nin, kapatılmış bulunan

(49) (c) paragrafında sözü geçen «geçen süre içerisinde» dayımının, «geçen süre içerisinde» şeklinde olması daha doğru olurdu. 2989 sayılı Kanun 2.4.1986 tarihinde kabul edilen 3271 nolu bu kanunla değiştirilmiş ve birinci maddenin (b) ve (d) bentleri kaldırılmıştır.

(50) 26.7.1983 tarih ve 99 sayılı Milli Güvenlik Konseyi Kararının konuyla ilgili bölümüne ilerde değinilecektir.

Adalet Partisi ve Büyük Türkiye Partisi'nin devamı olduğunu beyan ve iddia etmekle Parti'nin 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 96/2. (51) ve 97. maddelerine (52) ters düştüğünü İddianamesinde belirtmiştir.

Anayasa Mahkemesinde Başsavcı'nın Dava Açma Şartları

Siyasal partilerle ilgili Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. kısmında yer alan hükümlerin siyasi partiler tarafından ihlâl edilmesi halinde Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Anayasa Mahkemesi'nde dava açılması; Kanun'un 100. maddesine göre üç şekilde olmaktadır : a) Re'sen Cumhuriyet Başsavcısı tarafından, b) Bakanlar Kurulu Kararı üzerine Adalet Bakanı'nın istemiyle, c) Bir siyasi partinin istemi üzerine olur. Ancak, bir siyasi partinin Başsavcılıktan dava açılmasını isteyebilmesi için, bu partinin son milletvekili genel seçimlerine katılmış olması; TBMM'de grubu bulunması; ilk büyük Kongresini yapmış olması, Parti'nin Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu ile dava açılmasının istenmesi yolunda karar alınmış bulunması ve istemin Parti adına Parti Genel Başkanınca Cumhuriyet Başsavcılığı'na yazılı olarak yapılması gerekir.

Cumhuriyet Başsavcılığı, Adalet Bakanı'nın veya Parti'nin yazılı isteminde yeterli delil bulunduğu kanısına varırsa davayı açar. Yeterli delil bulunmadığı kanısına varırsa dava açamayacağını istemde bulunan Adalet Bakanı'na veya Siyasi Parti Genel Başkanlığına yazı ile duyurur.

D.Y.P.'nin eski bir partinin devamı olduğu iddiası

Başsavcı İddianamesinde Parti Genel Başkanı'nın ve yetkililerinin çeşitli beyan ve demeçleri arasında eski partileri (AP, DP, Büyük

(51) Siyasi Partiler Kanunu'nun 96. maddesinin 2. fıkrası aynen şöyledir : «Kurulacak Siyasi Partiler, kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemez ve böyle bir iddiada bulunamazlar.»

(52) Siyasi Partiler Kanunu'nun 97. maddesi şöyledir : «Siyasi partiler Anayasanın başlangıç kısmında yazılı sebeplerle Türk Silahlı Kuvvetlerinin milletini çağırısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 Harekâtına ve Millî Güvenlik Konseyi'nin karar ve icratına karşı bir tutum, beyan ve davranış içinde olamazlar.»

Türkiye Partisi) İma eden çeşitli sloganlar ve sözlerle alt bazı örnekler vermiştir (53).

Başsavcı iddianamesinde, Doğru Yol Partisi Genel Başkanının konuşmalarından başka örneklerde vermektedir. Örneğin Parti Genel Başkanı Yıldırım Avcı'nın gezilerde söylediği «Biz bir fikrin mümessiliyiz, taşıdığımız meşale 1946 meşalesidir. Milletimiz bizi bilir ve tanır. Biz tepeden inme değil, tabandan çıkma bir partiyiz. Bu davaya inananlar gelin, kendi davanıza sahip çıkın. Doğru Yol Partisi Demokrat, Adaletçi ve büyük bir fikrin sahipliğini yapan partidir...» sözlerini İddianamesinde belirten Başsavcı, bu partinin yetkili-

(53) Buna alt bazı örnekler İddianamede şöyledir :

Güneş Gazetesinin 18.3.1984 tarihli nüshasının 7. sayfasında bir düğün vesilesiyle çekilmiş olan fotoğrafta «Celal Bayar, Süleyman Demirel, ondan da Yıldırım Avcı Bey'e intikal eden mühür üç nesil bağlıyordu» deniliyor ve böylece davalı parti tarafından yaratılmak istenen İmanın basında etkili olduğu gözleniyordu. Yine Doğru Yol Partisi Genel Sekreteri Refik Sunol'a alt demekte «Doğru Yol Demokrattır, Adaletçidir, Büyük Türkiye'cidir» denilmesi ve slogan olarak kullanılması; Yıldırım Avcı'nın Tercüman Gazetesinde neşredilen «Biz biliyorsunuz bizi tanıyorsunuz» demesi; davalı partinin bildirdi niteliğini taşıyan ilanlarında «dün vardık, bugün de varız, yarın da olacağız.» denmesi, yine aynı İlanda kullanılan «Doğru Yol Partisi başarısı milletçe görülmüş, beğenilmiş kadroları temsil eder» cümlesi; Yıldırım Avcı'nın Tire'de bir propaganda konuşmasında halka sorduğu «Gülü solduracak mısınız? Becayı tüttürecek misiniz? Adresli biliyorsunuz?» demesi ve yine Yıldırım Avcı'nın miting için gittiği Isparta'da «Maziye bak, ne diyeceğimi anlarsın?» pankartı ile karşılaşması üzerine Avcı'nın «Şehre Demirel Bulvarı'yla giriyoruz, Antalya'ya Menderes Bulvarı'yla devam ederiz» şeklinde görüş ve düşüncelerini açıklaması ve yine Genel Başkan Avcı'nın Çal İlçesinde bir kapalı salon konuşmasında «Biz anamızın karından, milletin bağrından ve atın böğründen çıkarak geldik.» sözlerini kullanması, Genel Başkan'ın propaganda gezilerinde kullandığı otobüse «Süvari» adını verip, «Süvari siyasi bir motif, amblem olmuştur, bir politikadır, felsefedir. Süvari'nin selâmi var size» şeklinde açıklaması, seçim gezisi sırasında uğranılan yerlerde karşılayıcıların bir kısmının kur ata binerek gösteri yapmaları; Isparta mitinginde «Selam Doğru Yol Partili Süvariler... Adaletçi Süvari, Isparta şahlanıyor» şeklinde sunuş yapılması, daha sonra İ. Sabri Çağlayangil'in «Mühür bizde demek, mühür kimdeyse Süleyman odur demektir. Süleyman'ın kim olduğunu siz Özal'dan daha iyi bilirsiniz.» demesi; Doğru Yol Partisi Elmadağ ilçesi başkanı Ahmet Yıldırım'ın (Yılmaz olacak) Gölbaşı Sinemasında yapılan bir toplantıda «Kapatılan Büyük Türkiye Partisi'nin devamı olan Doğru Yol Partisi'ni temsilen konuşuyorum» dedikten sonra, «1946'da başladık, 1960 da bitti, 1962 de başladık 1971 de bitti. Büyük Türkiye Partisi'yle Doğru Yol Partisi'nde yine başlıyoruz.» şeklinde açıklaması vs.

Bu hususta diğer örnekler için bkz. Resmî Gazete 14 Şubat 1985, Sayı : 18666, Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1984/1; K. 1984/1; Karar günü : 28.9.1984.

lerinin Siyasi Partiler Kanunu'nda yazılı (bkz. m. 96/2) «kapatılan siyasi partilerin, (Adalet Partisi'nin ve Büyük Türkiye Partisi'nin) devamı olduklarını» beyan ettiğini ve bu yolda iddialarda bulunduklarını, bu itibarla partinin katılması gerektiğini söylemiştir.

Kanun'un 96. maddesinin 2. fıkrasında yer alan bu hükmün işleyebilmesi ve partide kimlerin beyan ve iddialarının partiyi bağlayacağı konusuna gelince; Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesine göre bu konuda :

a) Parti tüzüğünün veya programının yahut Partinin faaliyetlerini düzenleyen ve partinin yetkili organları veya mercilerince yürürlüğe konulmuş olan diğer parti mevzuatının, bu Kanunun 4. kısmında yer alan hükümlerine aykırı olması (54).

b) Parti Büyük Kongresi'nce, Merkez Karar ve Yönetim Kurulunca veya bu kurulun iki ayrı kurul olarak oluşturulduğu hallerde ilgili Kurul'ca veya TBMM Grup Yönetim veya Genel Kurullarınca bu Kanun'un 4. kısmında yer alan maddeler hükümlerine aykırı karar alınması veya genelge veya bildiriler yayınlanması veya karar alınmamış olsa bile bu kurullar tarafından aynı hükümlere aykırı faaliyet-

(54) Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. Kısmı siyasi partilerle ilgili yasaklara ayrılmış olup bu kısımdaki 78. maddede belirtilen demokratik devlet düzeninin korunmasıyla ilgili yasaklardan; 79. maddede yer alan bağımsızlığın korunması; 80. maddede yer alan devletin tekliği ilkesinin korunması; 81. maddedeki azınlık yaratılmasının önlenmesi; 82. maddedeki bölgecilik ve ırkçılık yasağı; 83. maddedeki eşitlik ilkesinin korunması; 84. maddedeki Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması; 85. maddedeki Atatürk'e saygı; 86. maddedeki laiklik ilkesinin korunması ve Halifeliğin istenememesi; 87. maddedeki dinî ve dince kutsal sayılan şeyleri letişmar yasağı; 88. maddedeki dinî gösteri yasağı; 89. maddedeki Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerinin korunması ile ilgili hüküm ile 90. maddeden başlayarak yer alan çeşitli yasaklar örneğin 91. maddedeki yan kuruluş yasağı; 92. maddedeki dernek, sendika, vakıf, kooperatif kuruluşlarıyla işbirliği yasağı; 93. maddedeki parti içi çalışmaların demokrasi esaslarına uygun olma zorunluluğu; 94. maddedeki üniforma giydirme ve güvenlik kuvvetlerinin görevlerini üstlenme yasağı ve konumuzla ilgili 95. maddedeki temelli kapatılan siyasi partiler mensuplarının durumu; 96. maddede belirtilen kullanılamayacak parti adları ve işaretleri; Konumuz bakımından asıl önemli olan fıkra 96. maddenin ikinci fıkrası olup, evvelce de söylediğimiz gibi bu fıkra aynen şöyle kaleme alınmıştır: «Kurulacak siyasi partiler, kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemez ve böyle bir iddiada bulunamazlar». Ve 97. maddede yer alan «12 Eylül 1980 Harekâtına karşı, yani bu harekâta ve Millî Güvenlik Konseyi'nin karar ve icratına karşı siyasi partilerin her hangi bir tutum, beyan ve davranış içinde bulunamayacakları» hükmü yer almaktadır.

te bulunulması veya Parti Genel Başkanı veya Genel Başkan Yardımcısı veya Genel Sekreterinin sözü edilen bu maddeler hükümlerine aykırı olarak sözlü ya da yazılı beyanda bulunması,

c) Parti Merkez Karar ve Yönetim Kurulunca Yüksek Seçim Kuruluna partiyi temsilen konuşma yapacağı bildirilmiş olan kimsenin, Radyo veya Televizyonda yapacağı konuşmanın, bu Kanun'un 4. kısmında yer alan maddeler hükümlerine aykırı olması.

12 Eylül Harekatına Karşı Tutum ve Davranış İddiası

Yıldırım Avcı'nın Millî Güvenlik Konseyi'nin 26.7.1983 tarih ve 99 sayılı kararına (55) karşı beyanda bulunduğu da Başsavcı tarafından İddianamade ileri sürülmüştür. Başsavcı iddianamesinde, Yıldırım Avcı'nın 21.3.1984 günü çeşitli yerlerde yaptığı «demokrasi tarihinin beyaz sayfalarında iki seçim birer kara leke olarak kalacaktır. Bunlardan birisi 1946 seçimleri, ve bu iktidarı doğuran Seçim Kurulunun yarattığı 6 Kasım 1983 seçimleridir. Hata beşer icabıdır. Tashihi fayda verecektir. Bu hata Millet tarafından seçimlerde tashihi edilecektir.» şeklinde konuşmasını Manisa Cumhuriyet alanında düzenlenen açık hava toplantısında da tekrarladığının saptanmış olduğunu Başsavcı ileri sürmekte ve böylece 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nun 97. maddesinin (12 Eylül 1980 Harekatına karşı beyan ve tutum yasağına karşı gellendiğini) de öne sürmektedir.

(55) 26.7.1983 tarihli 99 sayılı Millî Güvenlik Konseyi kararının konu ile ilgili bölümü şöyledir «... seçim döneminin başlangıcı tarihli olan 24.8.1983 günü saat 17.00'ye kadar Millî Güvenlik Konseyi'nin incelemeleri sonucunda en az otuz kurucu üyesi uygun görülerek kuruluşları kesinleşmemiş bulunan siyasi partilerin, tüzel kişilikleri devam etmesine rağmen, ilk milletvekili genel seçimleri için aday tesbit edemeyeceklerine ve seçimlere katılamayacaklarına karar verilmiştir.»

Doğru Yol Partisi sürenin bitim günü olan 24.8.1983 günü 25 kurucu üyesinin onandığını belirterek Yüksek Seçim Kuruluna müracaat etmiş ve seçime katılacak siyasi partiler arasında ileri edilmesini istemiştir. Yüksek Seçim Kurulu bu istemi reddetmiş ve Doğru Yol Partisi seçimlere girememiştir. Parti, savunmasında, bu nedenle açılan ceza davasındaki savunmasında, Yıldırım Avcı'nın söylediği bu sözlerin 12 Eylül Harekatına karşı olmayıp kendisini seçime sokmayan Yüksek Seçim Kuruluna karşı olduğunu ileri sürmüştür. (Bu nedenle Yıldırım Avcı hakkında açılan şahsi dava muhatabının Millî Güvenlik Konseyi olmadığı gerekçesi ile beraberle sonuçlanmıştı.)

Anayasa Mahkemesinin Kararı

Anayasa Mahkemesi, Başsavcının bu iddialarını ve davalı partinin savunmasıyla ilgili cevapları alıktan sonra konuyu etraflıca incelemiş ve 28.9.1984 gününde Doğru Yol Partisi'nin temelli kapatılması hususunda Başsavcı tarafından açılan davanın reddine oybirliğiyle karar vermiştir.

Yüksek Mahkeme kararının sonuç bölümünde şöyle demiştir :
• Doğru Yol Partisinin;

1 — Kapatılmış bulunan Adalet Partisi ile Büyük Türkiye Partisinin devamı olduğunu beyan etmek ve böyle bir iddiada bulunmak suretiyle 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nun 96. maddesinin 2. fıkrasına,

2 — Millî Güvenlik Konseyi'nin 26 Temmuz 1983 gün ve 99 sayılı kararına karşı tutum, beyan ve davranış içinde bulunmak suretiyle Siyasal Partiler Kanunu'nun 97. maddesine,

aykırı davrandığı 6/4/1984 günlü İddianamede ileri sürülerek, aynı kanunun 101/b bendi (56) göz önünde tutulmak suretiyle, adı geçen partinin temelli kapatılmasına karar verilmesi istenmiştir.

Evrak üzerinde yapılan inceleme sonunda gereği görüşülüp düşünüldü : 1 — Siyasal Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (b) bendinde sayılan Kurulların bu bentte yollama yapılan kimi maddeler hükümlerine aykırı kararlar aldıkları, bildiriler yayınladıkları veya karar almaksızın aynı hükümlere aykırı faaliyette bulundukları ve anılan bentte belirtilen kişilerin de yine sözü edilen hükümlere aykırı sözlü ve yazılı beyanda bulundukları **sübûta ermediğinden;**

2 — Siyasal Partiler Kanunu'nun 97. maddesine aykırı biçimde Millî Güvenlik Konseyi'nin 99 sayılı kararına karşı olduğu iddia edilen tutum, beyan ve davranışların adı geçen partinin genel seçimlere katılmak için yaptığı başvurular hakkında **Yüksek Seçim Kurulu'nca verilen kararlar üzerinde bu Kurul'a yönelik bulunduğu anlaşıldığından;**

Doğru Yol Partisi'nin temelli kapatılması hakkında açılan davanın reddine oybirliğiyle karar verilmiştir.

(56) Siyasal Partiler Kanununun 101. maddesi Siyasal Partiler Kanununun 4. maddesindeki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılmasını öngörmekte olup bu maddenin (b) bendi Tebliğimizde de daha önce belirttiğimiz gibi partiyi beyan ve ifadeleriyle bağlayacak (ilzam edecek) parti yetkili kuruluş, organ ve kişileri saymaktadır.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Anayasa Mahkemesi'nin Doğru Yol Partisi'nin kapatılması hakkında başsavcı tarafından açılan davanın reddine dair verdiği karar çözümlendiği takdirde burada iki temel dayanak gözükmemektedir. 1 — Birinci dayanak, Yüksek Mahkemenin 96. maddenin 2. fıkrasına aykırı hareket eden yanı kapatılan bir partinin devamı olduklarını beyan ve iddia eden kişilerin bu konuda sözlü ve yazılı beyanda bulunduklarının sübuta ermemiş bulunduğunu, 2 — Siyasal Partiler Kanunu'nun 97. maddesine aykırı tutum, beyan ve davranışın 12 Eylül'e ve onun icraatına karşı olmayıp Yüksek Seçim Kuruluna yönelik bulunduğunu kabul etmektedir.

Yüksek Mahkeme bu nedenlerle Doğru Yol Partisinin temelli kapatılması hakkında açılan davayı oybirliğiyle reddetmiştir.

Fikrimizce Yüksek Mahkemenin bu kararı, Türkiye'de demokrasinin gelişmesi ve çok partili siyasal hayatın sağlıklı evrimi yönünden uygun olarak mütalâa edilebilir. Ancak, Yüksek Mahkemenin sözlü ve yazılı beyanların sübuta ermediği ve yapılan beyan ve konuşmaların 12 Eylül Harekatına Millî Güvenlik Konseyi'nin icraatına karşı olmayıp Yüksek Seçim Kurulu'na yönelik bulunduğunu kabul etmesi, kanımızca, Yüksek Mahkemenin olağanüstü bir dönemin izlerini taşıyan ve bir ölçüde ihtilâl hukukuna dayandığı bazı çevrelerce öne sürülen Siyasal Partiler Kanunu'nun çok ayrıntılı (Kanun 124 maddedir) karmaşık ve katı denilebilecek hükümleri ile normal siyasal yaşamın icap ve gereklerini bağdaştırmaya çalışmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, sorun olağanüstü bir dönemde çıkarılan kanunlarla normal bir dönemin gerekleri arasında uzlaştırma ve bağdaştırma yapmaya çalışan Anayasa Mahkemesinin güç durumundan ve konumundan ileri gelmektedir. Belirttiğimiz bu çok önemli noktanın yanbaşıda tartışmalı önemli bir soru da Anayasa Mahkemesinin ve verdiği kararların niteliğiyle ilgili bulunmaktadır. Bilindiği gibi Anayasa Mahkemesinin yapısı itibarıyla tamamen hukuki bir organ ve verdiği kararları da bir Yüksek Mahkeme kararı olarak kabul eden görüşlerin karşısında bu mahkemenin siyasal sistem derinden etkileyen ve çok defa siyasal içerikli kararlar veren kendine özgü (sui generis) bir organ olduğu yolunda görüşleri sürenler de vardır (57).

(57) Bu hususta bkz. Özden, Yekta Güngör : «Hukukumuzun Gündemi», Cumhuriyet, 26.4.1985.

Sonuç olarak bu konuda diyebiliriz ki, Yüksek Mahkeme kanımızca Türk demokrasisinin geleceği bakımından verdiği kararda pozitif hukuk metinleri yanı başında kararın yarar ve zararını da düşünmüş ve «yarar» unsurunu kararının önemli bir parçası haline getirmiş bulunmaktadır.

Gelecekte Türk siyasal hayatının sık sık kesinti ve sarsıntılara uğramadan doğal bir yolda gelişmesi ve evrilmenebilmesi için Anayasa Mahkemesine büyük görevler düştüğü gibi; yasama meclislerimize ve yüksek siyasal yöneticilerine de önemli sorumluluklar düşmektedir. Yani yasama organımız gerçekten toplumun uzun süreli ihtiyaçlarını karşılayacak, esnek ve sık sık değişmesine gerek duyulmayacak kanunlar yapabildiği ve olağanüstü dönemlerde yasama işini yüklenen kuruluş ve organların bu temel noktayı mümkün olduğu ölçüde göz önünde tuttuğu oranda siyasal rejimimize, anayasa ve hukuk düzenimize ilişkin sorunların çözümü, eskisine nisbetle, belirli ölçüde kolaylaşacaktır diyebiliriz. Öte yandan devletli yönetenlerin, önemli siyasal kararları alanların geleceği iyi görmeleri (burada Batı'daki bir deyimini tekrarlayalım : «Hükümet etmek demek, ileriyl görmektir») gerekmektedir. Bu noktalar kanun yapma tekniği ve pozitif hukuk bilgisinin yanında hukuk sosyolojisi, hukuk felsefesi, siyaset felsefesi ve siyasal bilim (siyasal sistem, lider ve siyasal kültür) ortamıyla ilgili temel soruları akla getirmektedir.

Türk siyasal hayatında 20 yıl içinde meydana gelen üç müdahale ve ortaya çıkan kesinti durumu bize şu düşünceleri ilham etmektedir :

1 — Türk siyasal hayatında ve siyasal partiler konusunda meydana gelen aksaklıklar bu üç kesintide de Anayasa ve Siyasal Partiler Kanunu yapılarak ya da bu kanunlar değiştirilerek önlenmeye çalışılmış, fakat hiç birinde bu Anayasal ve yasal düzenlemelerden istenilen sonuç, yani siyasal partilerin Anayasa ve yasada belirtilen normlara uygun hareket etmeleri sağlanamamıştır. Bu temel ve kanımızca doğru bir gözlemdir. Şu halde problemin derinine inmek, Türk siyasal ve sosyal hayatındaki daha temelde saklı ana sebepleri ortaya çıkarmak gerekir. Kanımızca sadece Anayasal ve yasal düzenlemeler bakışıyla «derdi» çözmeye çalışmak yöntemi yeterli olmamakta ve aradan bir süre geçtikten sonra problemin beiki de daha karışık ve karışmış olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

2 — Çünkü, örnek aldığımız ve özenmeye çalıştığımız Batılı demokratik hayat ve onun ayrılmaz bir parçasını teşkil eden çok partili sistem her şeyden evvel gelişmiş bir siyasal kültür ortamıyla yakından ilgili bulunmaktadır. Bu siyasal kültür ortamının özünü Batı'da özellikle insana değer veren akımlar ve fikir yenilenmesinin özünü oluşturan Rönesans hareketi ve hoşgörüylü asıl sayan Aydınlanma Felsefesi meydana getirmektedir. Türkiye ise Batı'daki bu temel oluşumların dışında kaldığı gibi, büyük Sanayi devrimini de yaşamamıştır. Batı'da 18. asrın sonlarında meydana gelen Sanayi Devriminin ser-pintileri ancak 150 sene sonra yurdumuza gelebilmiştir. Otoriter, mer-keziyetçi, kapalı bir toplum içinde yaşamış olan Türk insanı her şeyin yukarıdan, tepeden, devletten gelmesini beklemiştir.

3 — Bir diğer neden de, genelde Türk aile ve eğitim yapısındaki merkeziyetçi, hiyerarşik yapıdır. Bunun yanında tartışma ve hoşgörü yerine tartışmasız ve çok defa irrasyonel tutum ve davranışların aile hayatından başlayarak genel hayata, siyasal eylem ve davranışlara ve siyasal parti faaliyetlerine kadar sızmış ve tesir etmiş olmalarındandır.

Gelecekte kanun koyucuların, yöneticilerin, siyasal düşünürlerin ve hukukcuların bu konuları daha ayrıntılı biçimde incelemeleri umu-lur ve haklı olarak beklenir.

BİBLİYOGRAFYA

- Arsel, İhan, **Anayasa Mahkemesi'nin Bazı Eğilimleri Üzerine Görüşler ve Anayasa Mahkemesi Kararlarından Özetler**, Sevinç Matbaası, 1970, Ankara.
- Anayasa Yargısı**, Anayasa Mahkemesi Yayını, 1984, Ankara.
- Armağan (Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı)**, A.Ü. SBF Yayını, 1978, Ankara.
- Daver, Bülent, **Fevkalâde Hal Rejimleri**, Sevinç Matbaası, 1961, Ankara.
- _____, **Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik**, A.Ü. S.B.F. Yayını, Ankara, 1955.
- _____, **Siyaset Billimine Giriş**, Kalite Matbaası, 1976, Ankara.
- Erdem, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876 - 1982)**, Milliyet Yayını, 1982, İstanbul.
- Feridun, Server, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, 1962, İstanbul.
- Göze, Ayferi, **Siyasal Düşünce Tarihi**, İ.Ü. H.F. Yayını, Fakülteler Matbaası, 1982, İstanbul.
- Kıratlı, Metin, **Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi**, Sevinç Matbaası, 1966, Ankara.
- Özbey, Cemal, **Demokrat Parti'yi Nasıl Kapattırdım**, 1961, Ankara.
- Özbudun, Ergun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Başnur Matbaası, 1968, Ankara.
- _____, **Siyasal Partiler**, A.Ü. H.F. Yayını, II. Basım, Sevinç Matbaası, 1977, Ankara.
- Önbligin, Gürbüz - Oytan, Muammer, **T.C. Anayasası'nın İlke ve Kuralları ile Anayasa Mahkemesi Kararları Dizini**, Doğan Basımevi, 1977, Ankara.
- Perinçek, Doğu, **Türkiye'de Siyasal Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi**, Sevinç Matbaası, 1968, Ankara.
- _____, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, Kaynak Yayını, 1985, İstanbul.

Sarıbay, Ali Yaşar, **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası**
«MSP Örnek Olayı», Alan Yayıncılık, 1985, İstanbul.

Sencer, Muzaffer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, May Yayınları, 1974, İstanbul.

Tikveş, Özkan, **Anayasa Mahkemesi'nin Bazı Yetkileri Konusunda Alman Hukukuyla Mukayeseli Bir İnceleme**, İ.Ü. H.F. Mecmuası, s. 1 - 4, 1973, İstanbul.

—————, **Cumhuriyetimizin Elli Yıllık Döneminde Lâikliğe Aykırı Partilerin Kapatılması Sorunu**, İ.Ü. H.F. Mecmuası, s. 1 - 4, 1973, İstanbul.

—————, **Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku**, 9 Eylül Üniversitesi Yayını, 1982, İzmir.

Ünsal, Artun, **Siyaset ve Anayasa Mahkemesi**, SBF Yayını, 1980, Ankara.